https://www.doi.org/10.31918/twejer. 2253.15

e-ISSN (2617-0752) p-ISSN (2617-0744)

شوێنەواری گردی شمشارە و شاری دێرینی شوشەڕڕا
(لەبەر ڕۆشنایی بەڵگە شوێنەواری وسەرچاوە مێخییەکاندا)

م.ی. خانە اكرم محمد

زانكۆی سەلاحەدین- كۆلێژی ئاداب

khana.mohammed@su.edu.krd

هاژە تەیفور محمد

شوێنەوارناس

hazhatayfur2020@gmail.com

پوختە

گردی شمشارە بە یەکێک لە پڕ بایەخترین گردەکان هەژماردەکرێت. مێژووی ئەم گردە بۆ چاخی بەردینی نوێ دەگەڕێتەوە، لە ئەنجامی دروستکردنی پرۆژەیەکی کارۆئاوی/دەربەندی دوکان ئەم گردە ڕووبەرێکی زۆری ژێرئاوکەوت، هەروەها بەهۆی نرخ و بایەخی ئەم گردە چەندین جار هەڵکۆڵین لەلایەن تیمە بیانییەکان و ناوەخۆییەکانی تێدا ئەنجامدراوە. لەم هەڵکۆڵینانەدا ئەنجامی سەرسوڕهێنەری هەبووە ژمارەیەکی زۆر تابلێت دۆزراونەتەوە کە زۆربەی ئەو تابلێتانە نامەن بۆ کوواریێ فەرمانڕەوای شمشارە نێردراون، ئەرشیفە دۆزراوەکان مێژووەکەیان بۆ سەردەمی شەمشی ئەدەدی یەکەمی پاشای ئاشوری دەگەڕێتەوە، هاوکات جگە لەم دەقانە چەندان کەلوپەلی تری شوێنەواری هەمەجۆری تێدا دۆزراوەتەوە لەوانە گلێنەی سەردەمە جیاوەزەکان، کۆمەڵێک گۆڕ - ئێسکی – مرۆڤ – گۆزە – مۆری لوولەیی – ئامرازی جوانکاریی ئافرەتان، خانووی قوڕین و بوخردان ....هتد. بەهۆی گرنگیی هەڵکەوتەی شوێنەکە ئەم ناوچەیە خاڵێکی گرنگە بۆ بەیەک گەیشتنی ناوچە ستراتیجیەکانی نێوان زنجیرە چیایەکانی زاگرۆس و پێدەشتەکانی ئەمەش وایکردووە شمشارە ببێتە خاڵێکی گرنگ کە زۆربەی مەرجەکانی بوون بە مەڵبەندێکی شارستانیەتی گرنگی تێدا هەڵکەوتووە کە دانشتوانەکەی خورری نشین بوون. ئامانج لەم توێژینەوەیە شیکردنەوەو ناساندنی پاشماوە دۆزراوەکانی گردی شمشارەیە لەگەڵ ئاماژەکردن بە مێژووی شەشڕوم/شوشەڕرا-شوشەڕرا یە لە ژێر ڕۆشنایی دەقە مێخییەکان.

وشە کلیلییەکان: گردی شمشارە، بەنداوی دوکان، هەڵکۆڵین، تابلێتە دۆزراوەکان، شاری شوشەڕرا، کوواریێ.

شوێنەواری گردی شمشارە و شاری دێرینی شوشەڕا

(لەبەر ڕۆشنایی بەڵگە شوێنەواری وسەرچاوە مێخییەکاندا)

پێشەکی

بێگومان دەشتی بێتوین بە گشتی و گردی شمشارە بە تایبەتی لە شوێنەوارە هەرە پڕ بایەخەکانی هەرێمی کوردستانی عێراق و ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستە. ئەم گردە دەکەوێتە ناوچەیەکی گرنگ لە نزیک شاخە سەرەکییەکانی زاگرۆس لە نێوان ئێران و عێراق، بەهۆی نرخ و بایەخی زۆری ئەم گردە چەندین جار هەڵکۆڵینی تیاکراوە بە تایبەتی لەلایەن تیمە بیانییەکان، ئەنجامی زۆر سەرەنجراکێشی هەبووە. لە ساڵی ١٩٥٧ بۆ جاری یەکەم لەلایەن تیمی دانیمارکی پشکنینی تێداکراوە. بە گشتی لەم گردەدا ١٦چینی شوێنەواری کۆنیان تێدا دۆزیوەتەوە و هەرچینێک نمایشی سەردەمێک دەکات، بەتەنها لە چینی پێنجەمی گردەکە (٢٤٥) تابلێتی نووسراوی میخی سەردەمی ئاشوری کۆنی تیادا دۆزراوەتەوە لە دەوروبەری (سەدەی هەژدەمی پ. ز)، زۆربەی ئەو بەڵگەنامانەی لە شمشارە دۆزراونەتەوە نامەن بۆ (کوواری – Kuwari)ی فەرمانڕەوای (Šušarra) نێردراون. ئەرشیفەکە مێژووەکەی دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی (شەمشی ئەدەد – Šamši-Adad) یەکەمی پاشای ئاشوورییەکان. هاوکات جگە لەم دەقانە چەندان کەلوپەلی تری شوێنەواریی هەمەجۆری تێدا دۆزراوەتەوە لەوانە گلێنەی سەردەمە جیاوازەکان پێکدێن لە کۆمەڵێک گۆڕ - ئێسکی – مرۆڤ – گۆزە – مۆری لوولەیی – ئامرازی ئافرەتان، خانووی قوڕین و بوخوردان... هتد، بەڵام دواتر بەهۆی کۆمەڵێ کێشەی سیاسی لە ساڵی ١٩٥٨ تیمی دانیمارکی نەیانتوانی بەردەوامی بە پشکنینەکەیان بدەن و تیمی شوێنەواری عێراقی بەردەوامی بە پشکنینەکەدا، بەڵام تاکو ئێستا ڕاپۆرتەکانی شاندی عێراقی سەبارەت بە هەڵکۆڵینەکانیان بڵاونەکراوەتەوە، لەبەرئەوە زانیارییەکی ئەوتۆ

لەبەردەست نییە سەبارەت بە ئەنجامی هەڵکۆڵینەکانی شاندی عێراقی کە لەم شوێنە گرنگەدا ئەنجامیانداون. لە ساڵی ١٩٦٠پڕۆژەی دروستکردنی بەنداوی دوکان دەستپێکرد و بەو هۆیەشەوە هەڵکۆڵین لە گردی شمشارە بۆ ماوەی ٥٣ ساڵ وەستا، تاکو ساڵی ٢٠١٢ دووبارە بیرۆکەی پشکنین لە گردەکە دەستپێکردەوە لە ساڵانی ٢٠١٢ – ٢٠١٥ پشکنینی تێداکراو و چینەکانی ئەم پاشماوە شوێنەوارییە لە ئەنجامی ئەم هەڵکۆڵینە ئەنجامی زۆر گرنگیان پێشکەشکردین. بەهۆی گرنگی هەڵکەوتەی شوێنەکە کە خاڵێکی گرنگە بۆ بەیەک گەیشتنی ناوچە ستراتیجییەکان لە نێوان ناوچە شاخاوییەکان و پێدەشتەکانی زاگرۆس، ئەمەش وایکردووە شمشارە ببێتە خاڵێکی گرنگ و زۆربەی مەرجەکانی بوون بە مەڵبەندێکی شارستانییەتی گرنگ تێیدا هەڵکەوتووە کە دانشتوانەکەی خورری نشین بوون، بە دۆزینەوەی ئەم شارە گرنگە توانرا بەشێک لە شارستانیەت و پێگەی ڕامیاریی خوررییەکان و پەیوەندییان لەگەڵ گەلانی ناوچەکە ئاشکرا بکرێت. ئامانج لەم توێژینەوەیە شیکردنەوە و ناساندنی پاشماوە دۆزراوەکانی گردی شمشارەیە، ئاماژەکردن بە مێژووی شمشارە/شوشارایە لە ژێر ڕۆشنایی دەقە مێخییەکان. گرنگترین تەوەرەی توێژینەوەکە ناوهاتنی ئەم ناوە جوگرافییەیە وەک ناوی شارێکی گرنگی ستراتیجی بە تایبەت لە سەردەمی پاشاکانی بنەماڵەی ئوری سێیەم و سەردەمی بابلی کۆن، شیکردنەوەی زانیارییەکانی ناو دەقەکانە لەگەڵ لێکدانەوەی ناو و مانای ناوی شوشەڕایە.

١.١ هەڵکەوتە و ڕێگەی گەیشتن بە گردی شمشارە

گردی شمشارە یەکێکە لە گردە شوێنەوارییە گرنگەکانی دەشتی بێتوین لە قەزای ڕانیەی سەر بە پارێزگای سلێمانی، ژیان تێیدا دەگەڕێتەوە بۆ زیاتر لە (٦٠٠٠ساڵ پ. ز). بە شێوەیێکی گشتی دەشتی بێتوێن یەکێکە لە ناوچە گرنگەکانی بواری شوێنەوارناسی لە کوردستانی

باشوور بەهۆی زۆریی ئەو پاشماوە شوێنەوارییانەی لەم دەشتە بەپیتەدا دۆزراونەتەوە کە بە دەیان گردی شوێنەواریی گرنگ لەقەڵەمدەدرێن و لە نێویشیاندا گردی شمشارە و بازموسیان و دەیانی تر هەن کە لە ڕووی شوێنەوارییەوە گرنگییەکی زۆریان بۆ مێژووی کۆنی کوردستان هەیە، چونکە ئەنجامی ئەو ئەرشیفەی لە شمشارەدا دۆزراوەتەوە لە هیچ شوێنێکی تری سنووری زێی بچووک نەدۆزراوەتەوە و بەمەش خزمەتێکی زۆری بە مێژووی کۆنی کوردستان کردووە (Eidem & Læssøe, 2001, P. 13). سەرەڕای ئەوەی گردی شمشارە بەهۆی دروستکردنی پڕۆژەیەکی کارۆئاوی ژێرئاوکەوت، بۆیە لە زۆربەی ساڵەکان و بە تایبەت لەو وەرزانەی کە ئاو زۆر دەبێت ناوچەکە دەکەوێتە ژێر ئاوی دەریاچەی دوکان لە کەناری لای ڕاستی زێی بچووک، بە دووریی نزیکەی ٨ کم دەکەوێتە باشووری ڕۆژهەڵاتی شاری ڕانیە و ٥ کم لە ڕۆژئاوای دەربەندی ڕەمکان (دەربەندی ڕانیە) (Eidem, 2015, P. 11) [١].

شوێنی هەڵکەوتەی گردەکە بریتییە لە خاڵێکی گرنگی بەیەکگەیشتنی نێوان دوو ناوچەی ستراتجی

لە نێوان ناوچە شاخاوییەکانی زاگرۆس و پێدەشتەکانی زاگرۆس بەم پێیەش شمشارە لە کۆندا

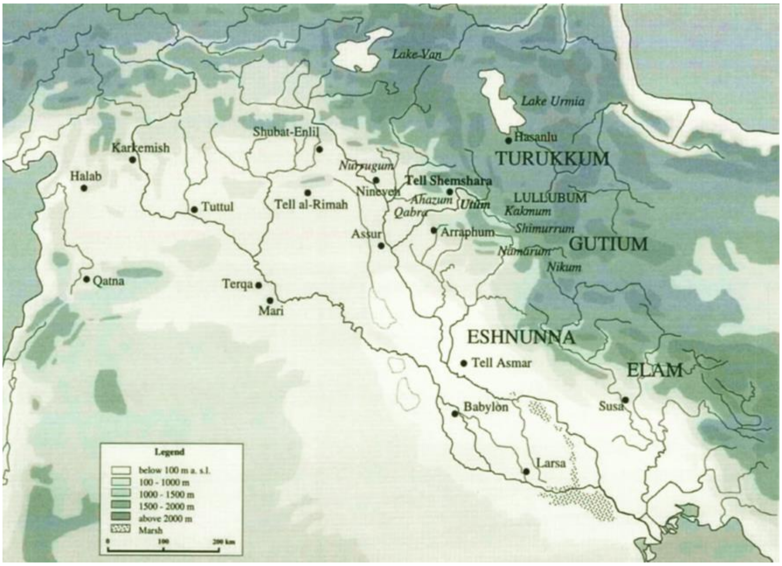

بووەتە خاڵی بەیەکگەیشتنی ئەم دوو ناوچە گرنگە، کە وایکردووە چەندان تایبەتمەندیی گرنگی هەبێت لە کۆندا و زۆربەی مەرجەکانی بوون بە مەڵبەندێکی شارستانی گرنگی تێدابێت، لەلایەکی تریشەوە وا پێویست دەکات ئاماژە بە لایەنی کشتوکاڵیی ناوچەکە بکرێت بەو پێیەی شمشارە دەکەوێتە ناو جەرگەی دەشتێکی زۆر بەپیت و هەبوونی سەرچاوەی زۆری ئاو، لە پاڵ ئەوەشدا چواردەوری ئەم زەویە بە زنجیرە چیای بەرز دەورە دراوە کە شێوەی قەڵایەکی زۆر بەهێزیان بە ناوچەکە بەخشیوە بۆ پاراستنیان لە هەر هێرشێک کە دەکرایە سەر ناوچەکەیان (Eidem, 2012-2015, P 100). بەڵام سەرجەم ئەو تایبەتمەندییانەی ئاماژەمان پێیاندا، لەگەڵ دروستکردنی بەنداوی دوکان لە ساڵی ١٩٥٩ گرنگییان نەما، چونکە شمشارە لە ئێستادا شوێنەوارێکی نیمچە درێژکۆڵە و بەرز ماوەتەوە و زۆربەی کاتەکانی ساڵ ئاو دایدەپۆشێت (Eidem & Læsso, 2002, P. 20). (دەڕوانینە وێنەی ژمارە ١).

١.٢ شێوەی گردی شمشارە

گردی شمشارە پێکدێت لە تەپۆڵکەیەکی شێوە قووچەکی، پێوانەکانی ئەم گردە بریتییە لە: درێژی لە بنکەی ٧٥م بۆ سەرەوە ٢٥م، بەرزییەکەی لە ڕووی زەوییەوە ١٩م، پانییەکەی ٦٠م و لە کۆتایی باکووری گردەکە ١٠م بەرزترە (باقر، ٢٠١٨، ص ٢١٢). لە بەشی باشووری ٦م بەرزە کە وا دەکات بەرزیی تەواوی تەپۆڵکەکە بگاتە ٣٠م، شێوەی گردەکە بە شێوەی کەوانەیی ١م دەردەکەوێت و بەرزیی گردەکە لە ئاستی ڕووی دەریا بە ٥١٩،٤م دەخەملێنرێ (Ingholt, 1970, P. 12). گردی شمشارە بە ئاسانی دەتوانێ بناسرێتەوە و جیابکرێتەوە لە گردەکانی دەورووبەری بەهۆی ئەوەی بەرزی و نزمیی زۆر هەبووە لە گردەکاندا، بەڵام گردی شمشارە لە هەموو گردەکانی دەوروبەری بەرزتر و فراوانترە بووە (Eidem, 2011, P.80). بۆ بەرچاوڕوونیی زیاتر دەڕوانینە وێنەی ژمارە (٢).

وێنەی ژ. (٢) شێوەی گردی شمشارە لە ئێستادا ٢٠٢١ (وێنەکە گیراوە لەلایەن شێرزاد حەسەن)

1.3 هۆکاری دەستنیشانکردنی گردی شمشارە بۆ هەڵکۆڵین

دوای ئەوەی لە ساڵی ١٩٥٠ حکومەتی عێراق بڕیاریدا پڕۆژەیەکی کارۆئاوی لە بەشی کۆتایی باشووری دەشتی ڕانیە و ئەوپەڕی زێی بچووک دروستبکات، کە بەهۆی دروستکردنی ئەم پڕۆژەیە زیاتر لە ٤٠ شوێنی شوێنەواری ناوچەکەی ژێرئاودەخست بەو واتایەی نزیکەی ٢٣٠کم[٢] زەوی ژێرئاو دەکەوت (Eidem, 2020, P. 101). لەکاتی دروستکردنی پڕۆژەی بەنداوەکە شوێنەواری عێراق لە بەغداوە شاندێکی ناردبوو بۆ ڕووپێوکردنی و تۆمارکردنی ئەو ناوچە شوێنەواریانەی لە ئەنجامی ئەم بەنداوە ژێرئاودەکەون، لە دەرئەنجامی ئەوەشدا (سەبری شوکری) بە ڕاسپاردەی بەڕێوبەرایەتیی شوێنەواری عێراق، زانیاریی سەرەتایی و گرنگی سەبارەت بە گردەکانی دەشتی ڕانیە لە ڕێگەی ڕاپۆرتێک لە ٢٠ی شوباتی ١٩٥٠ بڵاوکردەوە، کە تیایدا بایەخی گردەکانی بە کارێکی زۆر پێویست و گرنگ وەسفکردبوو (Eidem, 2020, P.101). لە دەرئەنجامی ئەم ڕاپۆرتەش لە ساڵی ١٩٥٥ پڕۆژەیەک دەستیپێکرد لەلایەن گروپێکی لاوی شوێنەوارناسی عێراق لە ژێر ناوی چالاکیی ڕزگارکردن لە پڕۆژەی (دوکان)، لە ساڵی ١٩٥٦ پڕۆژەکە دەستی بە کارەکانی کرد و تیمەکە نزیکەی ٤٠ شوێنەوارناسی لەخۆدەگرت و تیمەکە ناوی (٤٠) شوێنی پاشماوەی شوێنەواری تۆمارکرد و تاکو ساڵی ١٩٦٠ لە ئەرکەکەیاندا بەردەوامبوون، لە دەرئەنجامی ئەم کارەشیاندا بۆیان دەرکەوتووە ناوچەکە لە کۆندا دەشتێکی زۆر بەپیت بووە و هەر لە سەردەمی بەردنی نوێوە مرۆڤ تیادا نیشتەجێ بووە (باقر، ٢٠١٨، لا ٩٤).

1.3.1 هەڵکۆڵینی شاندی دانیمارکی

لە پاڵ هەڵکۆڵینەکانی شاندی عێراقی و لە هەمان کاتدا تیمە شوێنەوارناسە عێراقییەکان پەیوەندییان بە حکومەتی دانیمارک کرد بۆ ئەوەی هاوکاربن لە کاری هەڵکۆڵین لەو گردە شوێنەوارییانەدا، لە

دەرئەنجامی ئەوەش شاندی (تیمی -Danish Dokan Expedition) پێکهێندرا بۆ ئەوەی هاوکاربێت بۆ هەوڵی ڕزگارکردنی پاشماوە شوێنەوارییەکانی ناوچەکە و کارکردن لە گردی شمشارە. گردەکە لە چەند کاتی جیاواز پشکنینی تێدا ئەنجامدراوە، کە لە ڕووی شوێنەوارییەوە ئەنجامی سەرنجڕاکێشی هەبووە بە تایبەت بەهۆی دۆزراوە شوێنەوارییەکانی ساڵانی (١٩٥٧ – ١٩٥٩) (لیسۆ، ١٩٩٨، ل. ١٠) شاندی دانیمارکی بۆ هەڵکۆڵین و پشکنین لە گردی شمشارە لە ساڵی ١٩٥٧ پێکهێنرا، بە سەرپەرشتی (یورگن لیسۆ-Jorgn Læssøe) کە تیمی (دانیش-Danish) پێکهات بۆ پشکنین لە گردەکە، هنری ئنگاون پرۆفیسۆر کە شوێنەوارناسێکی لێهاتوو بوو لە زانکۆی (یەیڵ-Yale)، لەلایەن (لیسۆ-Læssøe) وەک بەڕێوەبەری پرۆژەکە دەستنیشانکرا، لەژێر سەرپەرشتی هاوبەشی دەزگای کالیسمبرگ و دەزگای پەرەپێدانی حکومەتی دانیمارک(Eidem, 2011, P. 14-15) .

هەڵکۆڵینەکە بۆ ماوەی سێ مانگ بەردەوام بوو کە زیاتر هەڵکۆڵینەکانیان لە بەشی سەرەوەی گردەکە واتە لە لوتکەی باکووری شمشارە ئەنجامداوە (Eidem, 1999, P. 11). لەدوای ئەنجامدانی هەڵکۆڵین لەلایەن نێردراوە دانیمارکییەکە بۆیان دەرکەوت ئەم گردە لە سەردەمی بەردینی نوێدا ئاوەدان بووە، لە هەمان کاتدا کۆشکێکیان دۆزیەوە کە مێژووەکەی دەگەڕایەوە بۆ سەردەمی ئاشوریی کۆن (Eidem & Læssøe, 2001, P. 19). تیمە دانیمارکییەکە (١٦) چینی شوێنەوارییان لە گردەکەدا دۆزیەوە و هەر چینێک دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمێک، لە سەردەمەکانی پێش مێژوو دەستپێدەکات تاکو سەردەمی ئیسلامی گردەکە وەک گوندێک هەموو کاتێک ئاوەدان بووە (لیسۆ، ١٩٩٨، لا ٣٥). لە چینی پێنجەمی گردەکەدا نزیکەی (٢٤٥) تابلێتی قوڕینی مێخی دۆزراونەتەوە کە بەشێکی زۆریان نامەن بۆ کوواریَ فەرمانڕەوای شمشارە نێردراون.(Eidem, 2020, P. 164).

لەکاتی پشکنین لە گردەکە لیژنەکە چەند تابلیتێکی نووسراویان دۆزییەوە یەکێکیان پارچە تابلیتێکی زەرفە بەشێکی نووسینی مۆرێکی لوولەیی و نیگارێکی بچووکی بابلی کۆنی لەسەرە کە

وێنەی ژ. (٣). وێنەی چادرەکانی تیمی دانیش دانیمارکی کە لە وەرزی بەهار گیراوە (١٩٥٧) (، Eidem & Læssoe, ,1957 P. 88)

دیمەنی خوداوەندێکی ئافرەتە بەرانبەر خوداوەندێکی تر دانیشتوو وەستاوە (Eidem & Læsso, 2001, p.25-26; Ahmed,2012, p.354ff)، هەروەها گلێنەیەکی لەقوڕ دروستکراویش دۆزراوەتەوە کە مێژووەکەی دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی حەسوونە (٥٨٠٠ – ٥٥٠٠ پ.ز) بە گشتی لیژنە دانیمارکییەکە دوای پشکنین و لێکۆڵینەوەکانیان چەندین بەڵگەی نووسراو و پاشماوەی شوێنەواریی خانووی قوڕین و چەند ئامێرێکی لەبەرد دروستکراو دۆزراوەتەوە وەک (چەقۆ)[٢] ، وەک لەوێنەی ژمارە (٣)دا دەیبینین. لەدوای هەڵکۆڵینی ساڵی ١٩٥٧ تیمە دانیمارکییەکە گەڕانەوە دەیانویست لە هاوینی داهاتوو دووبارە بگەڕێنەوە شمشارە و بەردەوام بن لە کنەوپشکنین، بەڵام بەهۆی هۆکاری سیاسی و سەرهەڵدانی شۆڕش لە ساڵی ١٩٥٨ شاندەکە نەیانتوانی بگەڕێنەوە بۆ گردی شمشارە (باقر، ٢٠١٨، لا. ٣١٠).

1.3.2 هەڵکۆڵینی شاندی عێراقی

له ساڵی ١٩٥٨ – ١٩٥٩ لەلایەن تیمێکی شوێنەواری عێراق بۆ جاری دووەم پشکنین بۆ گردی شمشاره ئەنجامدرا دوای ئەوەی شاندی دانیمارکی نەیانتوانی بگەڕێنەوە، شاندی عێراق بەردەوامییان به پشکنینەکانیان دا له گردی شمشاره به سەرپەرشتی عبدالقادر تکریتی ((Eidem, 2020, P. 163. شاندی عێراق هەڵکۆڵینەکانیان له بەشه نزمەکانی گردەکه درێژەپێداوه، که کۆمەڵێ تابلێتی تریان دۆزیەوەتەوه له ژوورێکی تری هەمان خانوو، کۆمەڵێک زانیاریی تری تێدابووه دەربارەی لایەنی کارگێڕیی ناوچەکه. لەدوای جێبەجێکردن پڕۆژەی بەنداوی دوکان له ساڵی ١٩٦٠دا ژێرئاوخستنی دەشتی ڕانییه داپۆشینی گردی شمشاره زیانێکی زۆر به پاشماوه شوێنەواریەکانی ناوچەکه گەیاند به تایبەت گردی شمشاره (باقر، ٢٠١٨، ل. ٣٠٩). دووباره بیرۆکەی پشکنینی گردی شمشاره دەستپێکردەوه دوای ٥٣ ساڵ واته لەنێوان ساڵانی (١٩٥٩ – ٢٠١٢) بۆ بەردەوامیدان به پڕۆژەی ڕزگارکردنی تۆمار و پاشماوەی مێژوویەکانی گردەکه لەوکاتەی ئاستی ئاوی دەریاچەی دوکان ڕووی له دابەزین کردبوو له سەرەتای مانگی ١٠ و ١١ هەڵکۆڵینیان دەستپێکردەوه (Matthews, 2020, P. 179). له ساڵی ٢٠١٢ تیمێکی تر دەستبەکاربوو بۆ پشکنینی گردی شمشاره پێکهاتبوو له گروپێک له ئەندامانی زانکۆی (لایین- Leiden) و زانکۆی (لاپ زیگ – Leip Zing) و پەیمانگای (نینۆ – NINO)ی هۆڵەندی بۆ ڕۆژهەڵاتی نزیک، ئەندامانی تیمەکه پێکهاتبوون له ١٢ کەس لەژێر سەرپەرشتی (Jesper Eidem) دەڕوانینه وێنەی ژماره (٤). له پایزی ٢٠١٢ پشکنین و گەڕان له بەشی باکووری گردەکه دەستپێکرد (Eidem, 2017, P. 5 – 6). بێگومان ئەمە یەکەمین پشکنین بوو دوای دروستکردنی بەنداوی دوکان که بۆ شمشاره ئەنجامدرا، که تیمەکان له ڕێگەی بەلەمەوه گەیشتوونەته

گردەکە لە ڕێگەی فڕۆکەوە لە بەرزایی وێنەی جیاوازی گردەکە تۆمار کراوە (Eidem, 2016, P. 57). (دەڕواندرێتە وێنەی ژمارە ٤).

وێنەی ژ. (٤). وێنەکە لە ئاسمانەوە گیراوە لە کاتی کنەو پشکنین لە گردی شمشارە (Eidem, 2012, P. 162)

دوای ئەوەی هەڵکۆڵینەکە دەستپێکردوو ٩ چاڵ لێدران بە قەبارەی جیاواز لە شوێنی جیاوازی گردەکە ئەنجامی بەرچاوی هەبوو، لەوانە دۆزینەوەی جەڕەیەکی بچووک، و دۆزینەوەی دیوارێکی بەردین لە بەشی ڕۆژهەڵاتی گردەکە، هەروەها دۆزینەوەی تەنوور و گۆڕێک و سێ مۆری ڕەنگ سپی لەگەڵ قاوکی جۆرە ئاژەڵێکی دەریایی کۆن تێکراو بۆ مەبەستی جوانکاری و بەردی

چاڵکراو و دوو ئەنگوستیلە، لە چاڵی پێنجەم گۆڕی منداڵێک دۆزرایەوە لەناو گۆزەیەکدا نێژرابوو کە ملوانکەیەکی لەملدا بووە و لە چواردەوری گۆڕەکەش مۆر هەبووە و لە چاڵی حەوتەم لە بەشی ڕۆژهەڵات پێچکە تایەی عارەبانەیەک دۆزرایەوە و هەندێ پاشماوەی شکاو و سووتاو دۆزرانەوە، لاشەی کەسێکی هەرزەکار دۆزرایەوە لەنزیک کەلەسەری مرۆڤەکەوە دوو گۆزەی بچووک دۆزرانەوە، لەگەڵ دوو دەرزی بڕۆنزی و هەندێ پارچە گۆزەی و ئێسک و بەردی ئەستی و بەردی ئوبسیدی لەگەڵ پارچە گۆزەی نەخشێندراو و ڕەنگاوڕەنگ، کە ئەمانە بەڵگەن لەسەر بوونی چەند چینێکی جیاوازی شوێنەواری لە پێش مێژوو و چاخی بڕۆنزی...هتد(Eidem, 2020, P. 179 – 181).

پشکنین بەردەوام بوو، دوو گۆزەی تری گەورە لە بەشی باکووردا دۆزرانەوە لە چینی هەشتەم دۆزرانەوەی سێیەم گۆڕ کە مرۆڤێکی باڵغ {کامل-Full-grown} بوو. هەروەها دۆزینەوەی تابلێتێک کە بە خەتی مێخی نووسراوە لە نێوان دوو گۆزەی گەورەدا (وەک لە وێنەی ژمارە ٥ خراوەتەڕوو). دوای تەواوبوونی وەرزی پایزی ٢٠١٢ ئاوی دەریاچەکە هەندێ لە ژوورەکانی پاککردەوە بە تایبەت لە بەشی ڕۆژهەڵاتی گردەکە و دوابەدوای تەواوبوونی کاری هەڵکۆڵین لە ناوچەکە سەرجەم ئەو چاڵانەی بۆ مەبەستی هەڵکۆڵین لێدرابوون پڕکرانەوە بۆ ئەوەی ئەم شوێنە لە مەترسیی لەناوچوون بپارێزرێت (Eidem, 2017, P. 7).

لە پایزی ٢٠١٣ هەڵکۆڵین لە گردی شمشارە بەردەوام بوو لە گرنگترین ئەو پاشماوانەی کە دۆزرانەوە بریتیە لە دوو تابلۆی مێخی یەکێکیان لە باکووری ڕۆژئاوا دۆزراوەتەوە لە چینی هەشتەم، تابلۆی دووەم دەگەڕێتەوە بۆ ساڵنامەی پاشایانی سۆمەر بەر لە بنەماڵەی ئوری

سێیەم لە چینی پێنجەم دۆزرایەوە (Eidem, 2012, P. 5). بەهۆی گرنگی و بایەخی گردی شمشارە بەردەوام کنە و پشکنینی تێدا ئەنجامدراوە، ڕاپۆرتی شوێنەواری دەربارەی گردەکە بڵاوکراوەتەوە لە نێوان ساڵانی ٢٠١٣ – ٢٠١٤ – ٢٠١٥.

وێنەی ژ. (٥) چەند وێنەیەک لە دۆزراوەکانی گردی شمشارە کە پێکهاتووە لە ئێسکی کەسێکی هەرزەکار و ئامرازی جوانکاریی ئافرەتان و وەک بازن و ملوانکە، پارچە بەردێکی نەخشداری برۆنزی. (Eidem, 2020, P. 179 – 181)

1.4 پێکهاتەی چینەکانی گردی شمشارە

لە ئەنجامی ئەو پشکنینەی هەریەکە شاندی دانیمارکی لە ساڵی ١٩٥٧ و شاندی شوێنەوارناسیی عێراقی لە ساڵانی ١٩٥٨ – ١٩٥٩ بۆ گردی شمشارەیان ئەنجامدا دەرکەوت گردی شمشارە بریتییە لە ١٦چین

شوێنەواری هەر چینە و دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمێک لە سەردەمەکانی پێش مێژوو دەستپێدەکات تاکو سەردەمی ئیسلامی (Eidem, 2011, P. 19). لەو ١٦ چینەی کە دۆزراونەتەوە بە گشتی سێ ئاستی زەمەنی دەردەکەوێت؛ لە چینی ١-٣ پاشماوەی ئیسلامی سەدەی دوانزە و چواردەی پێش زاین، لە چینی ٤-٨ دەگەڕێتەوە بۆ خورری و ئاشوریی کۆن. لەگەڵ تابلێتە قوڕینەکانی مێخی لە سەردەمی ئاشوریی کۆندا (باقر، ١٩٧٣، ص ٩٣). چینی ٩-١٦ دەگەڕێتەوە بۆ چاخی بەردینی تازە لە حسوونە (Eidem, 2018, p. 3). چینی ٩-١٦ دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمانی بەر لە مێژوو و چینی ١٤-١٦ دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمانی پێش گلێنەسازی واتە لە سەردەمی بەردینی نوێدا نزیکە (لیسۆ، ١٩٩٨، لا ٣٩). لێکۆڵینەوە دۆزراوەکانی ئەم گردە زانیاریی بەنرخمان پێدەدەن لەبارەی دانیشتوان و کاری ڕامیاری و سەربازیی پێش نزیکەی ٦٠٠٠ شەش هەزار ساڵ پێش ئێستا، دۆزراوەکان ئەمەیان سەلماندووە؛ بوونی مرۆڤ لەم شوێنەدا قۆناغ بە قۆناغ بەردەوام بووە ئەم گردە هاوشێوەی گوندێک هەمیشە ئاوەدان بووە (Eidem, 2011, P. 19).

1.4.1 چاخەکانی پێش مێژوو

بەپێی ئەو بەڵگە شوێنەوارییانەی لە شمشارە دۆزراونەتەوە دەیسەلمێنن کە ژیان لە چاخەکانی پێش مێژوو لەم گردەدا هەبووە لەو شانزە چینە داپۆشراوەی بەدوای یەکدا هاتوون کە دۆزراونەتەوە دانیشتوانی تێدابووە (Matthews, 2020, P. 179)، چاخەکانی پێش مێژوو لە نێوان ساڵانی ٥٠٠٠ و ٥٠٠٠٠٠پێش زاین دەستپێدەکات کە سەرجەم چاخە بەردینەکان و چاخە کانزاییەکان دەگرێتەوە، کە تێیدا مرۆڤ نووسینی دانەهێناوە و ڕووداوەکانی بە نووسین تۆمارنەکردووە (لیسۆ، ١٩٩٨، ل. ١٧). لە چینە دۆزراوەکانی گردی شمشارە چینی (٩ – ١٦) دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی بەر لە مێژوو بە پێی ئەو کنەوپشکنینانەی

له ساڵانی ١٩٥٧ – ١٩٥٩ بۆ گردەکە ئەنجامدران ئەنجامی زۆر گرنگیان هەبووە، کە چەندین پارچەی شوێنەواریی گرنگ دۆزرانەوە کە دەگەڕێنەوە بۆ چاخی بەردینی نوێ و شارستانیەتی حەسوونە ٦٠٠٠ – ٥٠٠٠پ. ز و شارستانیەتی سامەڕا ٥٥٠٠ – ٤٩٠٠(مزووری، ٢٠٠٨، لا ٤٦). هەروەها پێی دەڵێن (حەسونە-Hassuna) بە پێی ئەو هەڵکۆڵینەی لە ساڵانی پەنجاکان لەلایەن هەردوو شاندی دانیمارکی و عێراقی بۆ گردەکەیان ئەنجامداوە (باقر، ١٩٧٣، ص ٢١٢). ئەم وێنەیەی خوارەوە ئاراستەی خۆرئاوا پیشاندەدات و ئاستی (٩ – ١٦) دەستنیشان دەکات کە مێژووکەیان دەگەڕێتەوە بۆ دەورانی چاخی بەردینی نوێ. ئەم ئاستە لە ١٥ × ٢م لە باشووری تەپۆڵکەکە و بەرزەکەی چوارگۆشەی L10 – o10 و ئەم ئاستە بە گشتی ٣.٤م ئەستوور بووە (Matthews, 2020, P. 180). ئاستی ١٦ ڕیزبەندی بیناسازی و چۆنیەتیی دیواری قوڕین نیشاندەدات یەک تەبەقەی دیوارەکانیان بەشێوەی یەک خەتی لەسێلاوە بە ئاراستەی باکوورن و هەروەها لەنێو دیوارەکانیشیان پەناگەی نیوە بازنەی بچووک هەن شێوەی پێکهاتەکەیان لە گیراوەیەکی تایبەت دروستکراوە کە ٥ بۆ ١٥ سانتی مەتر دەبێت جۆری پێکهاتەکەش ڕەنگێکی ڕەشە کە لە قوڕێکی سووتاو دەچێت بۆتە هۆی دروستکردنی سێبەر لە بەشی خوارەوە (Ingholt, 1970, P. 18).

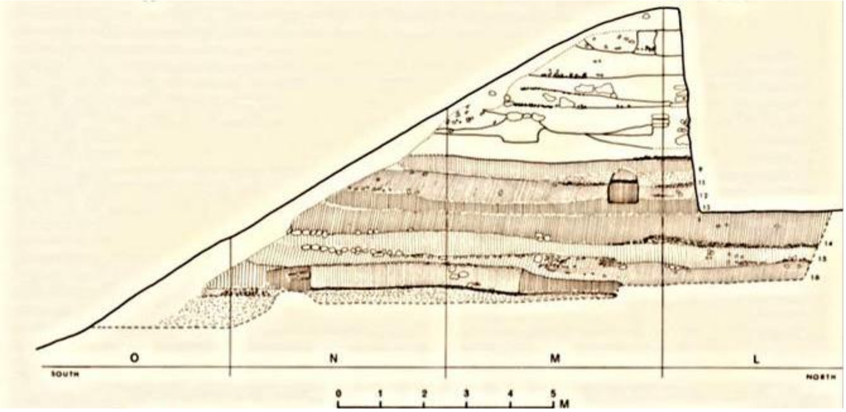

وێنەی ژ. (٦). نیشاندانی بەشێک لە چینەکانی گردی شمشارە ٩ – ١٦ (Ingholt, 1970, P. 18)

ئەم ئاستە لە ١٥ × ٢م لە باشووری تەپۆلکەکە و بەرزەکەی چوارگۆشەی L10 – o10 و ئەم ئاستە بە گشتی ٣.٤م ئەستوور بووە (Matthews, 2020, 180)، ئاستی ١٦ ڕیزبەندی بیناسازی و چۆنیەتیی دیواری قوڕین نیشاندەدات یەک تەبەقەی دیوارەکانیان بە شێوەی یەک خەتی لەسێڵاوە بە ئاراستەی باکوورن و هەروەها لەنێو دیوارەکانیشیان پەناگەی نیوە بازنەی بچووک هەن شێوەی پێکهاتەکەیان لە گیراوەیەکی تایبەت دروستکراوە کە ٥ بۆ ١٥ سانتی مەتر دەبێت جۆری پێکهاتەکەش ڕەنگێکی ڕەشە لە قوڕێکی سووتاو دەچێت کە بۆتە هۆی دروستکردنی سێبەر لە بەشی خوارەوە (Ingholt, 1970, P. 18). (دەڕوانینە وێنەی ژمارە ٦).

لە کۆتایی بەشی باشوور چاڵێک بەرچاودەکەوێت بە وردە بەرد شێوە کراوە و شێوەیەکی ڕەساسی هەیە و بەردەکانیش بەهۆی ئاوەوە داخوراون و ئەو بەردە چوار گۆشانەی کە لە N10 – M10 هەبووە شایەنی تێڕامان و سەرەنج بوونە، کە بە یەک هێڵ ئاراستەی باکوور بە باشوور دەبەستێتەوە (Ingholt, 1970, P. 19). سەرجەم بەردەکان

جۆری ئەو بەردانەی ئاستی ٩-١٦ پێی دروستکراوە دەگەڕێتەوە بۆ دەورانی حسونە کە دابەشدەکرێتە چوار گروپ و دوو گروپیان لە شێوەی چوارگۆشەیە کە لە N10 دەردەکەون پانیان ٤٠سم دەبێت و گروپی سێیەمیش پێکدێت لە بەردی بچووکی تیژ کە لە بەشی باکووری M10 لە نێوان بۆشایی بەردە گەورەکان دۆزراوەتەوە (Matthews, 2020, 180)، گروپی چوارەمیش لە بەشی L10 دا دەردەکەون و بە فراوانترینی دادەنرێت و لە بەشی خۆرائاوادا هەن ئاستی ١٤ سێ ئەندازیاری لەم بەشەدا بەرچاودەکەوێ لە باکوور بۆ باشوور دەستپێدەکات و لە ئاستی ١٥ لە Mo دووچاڵ بەرچاودەکەوێت درێژیی چاڵەکان ٢٣٠ مەتر دەبێت، پانییەکەش ١١٠مەتر دەبێت ئەم چاڵانە بە بەردی ئاوی ڕازێندراوەتەوە و هەروەها پێوانەی ٥ تا ٨ سانتیمی جیاوازی لە نێوان چاڵەکانی هەبووە (Matthews, 2020, 180)، ئاستی ٨ – ٩ نیشانەی هەبوونی ئاگر پیشاندەدات کە وەک هۆکارێک بۆ توندوتیژی بەکارهاتووە و بارودۆخی ئەو شتانەی دۆزراونەتەوە و زیانێکی زۆریان پێ گەیشتووە و بەڵگەن لەسەر هەبوونی ئاگر لەم ئاستە و پاشماوەی ئەو ئێسکانەی دۆزراونەتەوە تۆقێنەر بوونە (Eidem, 2011, P. 14 – 15). بەردی (Obsidian - بەردێکی شووشەیی ڕەشە وەک گرانیت وایە) جۆرێکە لە بەرد بە تەواوی تێکشکێنراوە[٣]. لە ئاستی ١٢ هیچ شوێنەوارێکی هەبوونی خانوو نابینرێت، هەرچەندە لە هێڵی سنووری نێوان L10 و M10 لە ٥٠سم لەسەر ئاستی ١٢ بەشێکی سووتاوە کە نزیکەی ٤٠سم بەدەردەکەوێت و لە هێڵی تری نێوان L8 و L9 لە بەشی باشوور دەفرێکی نامۆی ژێر دوکان لە ماددەی ڕەق دروستکراوە دۆزرایەوە کە نزیک ٥٠سم دەبوو بەهۆی زوو هەڵوەرینی ماددەکەی جێهێڵدرا بوو لە ساڵی ١٩٥٨ ڕزگارکراو دۆزرایەوە.

1.4.2 چینەکانی مێژووی کۆن

لە چینە دۆزراوەکانی تری شمشارە ئاستەکانی ٤ – ٨ گەڕێندراوەتەوە بۆ چینەکانی مێژووی کۆن کە خورری و ئاشوریی کۆنی تێدابووە. بەشێکی گەورەی مێژووی شمشارەیان پێکهێناوە بەڵگەی پشتڕاستکەرەوە دۆزینەوەی ئەو تابلێتانەی لە یەکێک لە ژوورەکانی چینی پێنجەمی گردەکەدا دۆزراونەتەوە ژمارەیان ٢٤٥ تابلۆی نووسراوی گلێنەیە (Matthews, 2020, 180). ئەم تابلێتە دۆزراوانە ٧٥ دانەیان نامەن و بەختەی مێخی لە سەردەمی ئاشورییەکان نووسراوە مێژووەکەیان دەگەڕێتەوە بۆ سەدەی هەژدەمی پێش زاین (لیسۆ، ١٩٩٨، ل. ٥٣) ئەم نامانە لەلایەن (لیسۆ – Læssøe) شارەزا لە زمانە کۆنەکان شیکراونەتەوە، دەری خستووە زۆربەی نامەکان لەلایەن پادشای بەناوبانگی ئاشوری (شەمشی ئەدەد – ŠamŠi Adad) بۆ فەرمانڕەوای شمشارە (کوواری – Kuwari) نێردراون (عبدالصمد، ١٩٩٩، ص١٤٧). کوواری فەرمانڕەوایەکی خورری[٤] بووە، لەنامەکان دەردەکەوێ خەڵکی شمشارە و کوواریش لەژێر حوکمی ئاشورییەکان دابوونە چونکە ئاشورییەکان پاشایەکیان هەڵبژارد کە لەژێر دەسەڵاتی خۆیان دابێت و لەو سەردەمەشدا کوواری – Kuwari) فەرمانڕەوای ناوچەکە بووە (Eidem, 2011, P. 15).

وێنەی ژ. (٧). وێنەی ژووری ١٥ ئاستی پێنجەم هەڵکۆڵینی ساڵی ٢٠١٤ (Eidem, 2020, P. 170)

لە میانەی هەڵکۆڵینەکانی شاندی عێراقی دوای ١٠ ساڵ ئەنجامێکی گرنگ بەدەست هات ئەویش بریتیبوو لە دۆزینەوەی ٣ پارچەی تیراکۆتایی، کە لە دواتردا بە بخوردانەکانی گردی شمشارە ناسێندران و لە مۆزەخانەی عێڕاقی پارێزران. ئەم بخوردانانە بە شێوەیەکی زۆر سەرنجڕاکێش دروستکراون بە بەرزیی نزیکەی ٧٠سم و لە ڕووی هونەری و تەلارسازی لە بەشی سەرەوە لە شێوەی تاوەرە قەڵادارەکان دروستکراون، دەرخەری شێوازی بیناسازیی ئەو سەردەمەن کە خانووەکان زیاتر لە نهۆمێک پێکهاتبوون. لە بەشی خوەرەوەش بە دیمەنی سەری ئاژەڵی کێوی شاخدار ڕازێندراوەتەوە، ئەم جۆرە بخوردانانە هاوشێوەی بخوردانەکانی گردی باسمۆسیانن، کە بە بەشێکی گرنگی لایەنی شارستانیی خوررییەکان دادەنرێت، بۆ زنیاریی زیاتر

دەربارەی بخوردانەکانی شمشارە و باسمۆسیان دەڕواندرێتە: (Eidem, 2011, p.81ff؛ Marf & Eidem, 2020, p.93-98ff)، و دەڕواندرێتە وێنەکانی ژ(٨، ٩، ١٠، ١١).

لە ئاستەکانی ٦ – ٧ لە ساڵی ٢٠١٢ کە ڕاستەوخۆ دەکەونە ژێر ئاستی پێنجەم چەندین ژووری تر دۆزراونەتەوە، (وەک لەوێنەی ژمارە ٧ خراوەتەڕوو). لەم ئاستەدا دیوارەکانیان نەسووتاوە بەڵام بەشێکی زۆر داڕماوە و دۆزینەوەی ئاسەواری ئێسکی منداڵی ساوا و هەروەها دۆزینەوەی گۆڕستانێک لە بەشی خوارەوە و سیرامیکی بچووک و پارچە خشڵ (Eidem, 2020, P. 174 – 176). لە ئاستی ٨ کە لە بەهاری ٢٠١٤ بەردەوامبوون هەڵکۆڵین لە نزیک گۆشەی باکووری ڕۆژهەڵات هیچ شوێنەوارێکی ناشتنی مرۆڤ لەم ئاستەدا بەرچاوناکەوێت، بەڵام کۆمەڵێ کەلوپەلی وەک ئەڵقەیەکی پەنجەی بچووکی برۆنزی و کۆمەڵێ کەلوپەلی چێشتخانە دۆزراونەتەوە (Eidem, 2020, P. 176).

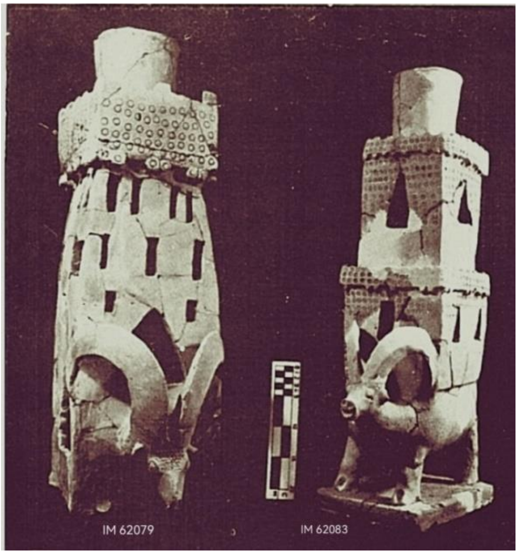

وێنەی ژ. (٨) دوو نمونەی بخوردانی شمشارە (Eidem, 2011, 89)

وێنەی ژ (٩) بخوردانی شمشارە (Eidem, 2011, 89)

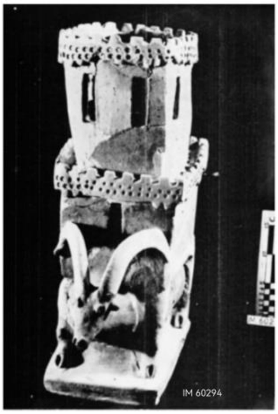

وێنەی ژ. (١٠)بخوردانێکی دۆزراوە لە گردی باسمۆسیان (Eidem, 2011, p. 89)

1.4.3 چینەکانی سەردەمی ئیسلامی

دوای ئەوەی تیمی دوکانی دانیمارکی ناچاربوون پلانی وەرزی دووەمی هەڵکۆڵینەکەیان هەڵبووەشێننەوە شاندی عێراقی درێژەیان بە کنەوپشکنینەکانی گردەکە دا و ئاستی ١ – ٣ یان دیاریکرد کە دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی ئیسلامی (Al-Haik, 1968, P. 67). هیچ ڕاپۆرتێک یاخود زانیارییەکی ورد بڵاونەکراوەتەوە سەبارەت بە هەڵکۆڵینەکانی شاندە عێراقیەکە و ئەوەی لەبەردەستە لیستی تۆمارە دۆزراوەکانی زنجیرەیەک وێنەی هەڵکۆڵینەکە لە وەرزی ١٩٥٨-١٩٥٩ لە شمشارەوە ئەنجامدراوە (عباس، عبدالله،١٩٨٦-١٩٨٧، ص ٨٥). لەو پوختەیەی (ئینهۆڵت-Ingholt) لە ساڵی ١٩٧٠ بڵاویکردەوە ئاستی ١ – ٣ کە دەگەڕێتەوە بۆ سەدەکانی ١٢ و ١٤ی زاینی هەندێ وردەکاری خستۆتەڕوو و کۆمەڵێ ژووری دیاریکراو کۆمەڵێ شتی تێدا دۆزراوەتەوە لەوانە دراوێک لە بەشی باکووری گردەکە دۆزرایەوە کە ڕەنگە ئاماژە بە جێگیربوونی پیش ئیسلامی بکات، هەروەها ئاماژە بە دوو لەتەبەردی پۆڕسەلینی چینی کردووە کە دەگەڕێتەوە بۆ سەدەی (١٦ – ١٧) دۆزینەوەی چەند جامێکی

لە گڵ دروستکراو و چەقۆ و چەند کەرستەیەکی هەڵواسراو (Ingholt, 1970, P. 12). هەروەها دۆزینەوەی چەند پارچەیەکی قەنەی جگەرە کێشان و دۆزینەوەی سەرە ڕمێک کە گەواهی لەسەر سەردانی مەغۆلەکان دەدا بۆ ئەو ناوچەیە (Mortensen, 1996, 128). دۆزینەوەی چەندین سەری بۆڕی و تەنی ئاسنین کە ئاماژە بە مێژووی سەردەمی عوسمانییەکان[٥] دەکەن لەو گردەدا (Ateš, 2013, 3-238).

2. دۆزراوە گلێنەییەکانی گردی شمشارە

2.1 دۆزراوە گلێنەییەکانی پێش مێژوو

پاش گەڕانێکی ورد بە چواردەوری گردەکەدا دیاریکردنی هەر ١٦ چینەکانی شمشارە و دۆزراوەکانی کە لە زۆربەی ئاستەکانی چەندین گۆزە و پارچە گۆزەی نەخشێنراو و ڕەنگاوڕەنگ و بێڕەنگ دۆزرانەوە بەڵگەن لەسەر بوونی چەندین جۆری پاشماوەی سەردەمی جیاواز، چەندان گلێنەی جیاواز دۆزراونەتەوە کە دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمانی حەسونە و سامەڕا زۆربەیان پارچەن. (وەک لە وێنەی ژمارە ١١ دەیبینین)

(Eidem, 2020, P. 17)[٦]. لە گلێنە دۆزراوەکانی شمشارە جگە لە یەک پارچەی بچووک کە لە ئاستی ١٤ دۆزراوەتەوە هیچ گلینەیەکی تر لە ئاستەکانی (١٤ – ١٦) نەدۆزرانەوە، بەڵام لە ئاستەکانی (٩ – ١٣) کۆمەڵی گلێنە و پارچەی شکاو دۆزراونەتەوە، نزیکەی (٢١٥) قاپی گلێنەی بەدەست دروستکراو دۆزراونەتەوە کە شێوەیەکی ناسکیان هەبووە. بەشێکیان نەخشداربوونە و دیزاینکراون بە شێوەی چەرخی (٧) و هێڵی شەپۆلاوی و هێڵی زیگزاگ و کۆمەڵێ هێڵی تری جیاواز (Ingholt, 1970, P. 63).

وێنەی ژ. (١١). بەشێک لە پارچە دۆزراوەکان کە دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی سامەڕا ١١ – ١٢ (Ingholt, 1960, P. 12)

لە ساڵی (٢٠١٢) پشکنین بۆ گردەکە ئەنجامدرایەوە لەو ٩ چاڵەی لە گردەکە لێدران لە چاڵی ٥ لە بەشی باکوور لە چینی نۆیەمی کە گۆڕستانی تێدابووە لە یەکێک لە گۆڕەکان ئێسکی مرۆڤێکی هەرزەکاری تێدابووە لەلای سەریەوە دوو گۆزەی گەورە هەبووە، یەکێکیان لە بەشی سەرەوە (ملەکەی) و لە تەنیشتەکانی شکاوە کە ڕەنگیان تاڕادەیەک سور دەدات و بنکی هەیە و ملێکی درێژ و ئەستوری هەیە، (وەک لە وێنەی ژمارە ١٢ دا خراوەتەڕوو) دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی حسونە (Eidem, 2020, P. 171).

وێنەی ژ. (١٢). گۆزەی گلێنەیەیی سەردەمی حسونە، لە ئاستی نۆیەم دۆزراوەتەوە (Eidem, 2020, P.42)

گلێنەی دووەم قەبارەکەی گەورەترە و واپێدەچێت بۆ خواردنهەڵگرتن دروستکرابێت، ڕەنگێکی قاوەیی هەیە و دەسکی نییە و ژێرەوەی خڕە و ملی نییە دەمێکی بچووک و ئەستووری هەیە لێکۆڵەران دەیگەڕێننەوە بۆ چینەکانی پێش مێژوو (Eidem, 2020, P.171). (دەڕوانینە وێنەی ژمارە ١٣).

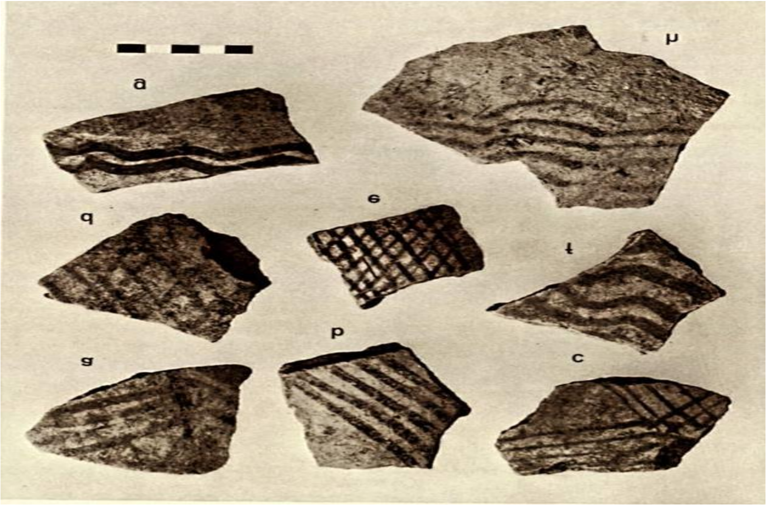

2.2 دۆزراوە گڵێنەیەکانی پێش ئیسلام

زۆربەی گڵێنە دۆزراوەکانی شمشارە لەلایەن لێکۆڵەران گەڕێندراونەتەوە بۆ سەردەمانی مێژووی کۆن و بەگشتی لە ئاستەکانی (٤ – ٨) گڵێنەی تێدا دۆزراوەتەوە، بەڵام زۆربەی گڵێنەکان لە ئاستەکانی (٧ – ٨) دۆزراوەتەوە. لە ئاستی هەشتەم دۆزینەوەی دوو گڵێنە کە یەکێکیان قاپە و ئەوەی تریان گۆزەیە، گۆزەکە دەسکی نییە بەڵام ملێکی ئەستوری هەیە و لێوارەکانی سەرەوەی تەنکە و و بنکەی ژێرەوەی هەیە و ڕەنگێکی قاوەیی مەیلەو سوور دەدات و بەشەکانی سەرەوەی شکاوە، (بۆ بەرچاوڕوونیی زیاتر دەڕوانینە وێنەی ژمارە ١٥). زیاتر بۆ کاری گواستنەوە و کۆگاکردن بەکارهێنراوە و شێوەی جۆراوجۆری هەیە، هەیانە بەدەسکە و هەیانە بێدەسکە، دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی خوررییەکان (As-Soof, 1970, P. 187-188).

وێنەی ژ. (١٥). گۆزەی گڵێنەی سەردەمی خورری لە ئاستی هەشتەم دۆزراوە (Eidem, 2020, P. 42)

ئەم قاپەش شێوەیەکی دەمکراوەی قووڵی هەیە و بنکی هەیە و پێدەچێت وەک دەفر یاخود قاپ بەکارهێنرابێت بۆ مەبەستی خواردن لەناوی بەکارهێنراوە، ڕەنگێکی قاوەیی کاڵی هەیە. لە ئاستی هەشتەمدا دۆزراوەتەوە (As-Soof, 1970, P. 188). (دەڕوانینە وێنەی ژمارە ١٦).

وێنەی ژ. (١٦). قاپە دۆزراوەکەی ئاستی هەشتەم (Eidem, 2020, P. 40)

دۆزینەوەی کۆمەڵێ جۆری کوپ (پەرداغ) جیاواز لە ئاستی هەشتەم و حەوتەم هەیانە ڕەنگی زەردە و هەیانە قاوەیی و سوورە کە دەسکیان نییە و بەشێکیان بەهۆی ئەوەی کە زۆر بە شێوازی سادە و ناسک دروستکراون، شکاون و ژێریان خڕە و هەشیانە ژێری (بنکی)ی هەیە کە شێوەیان لە گۆزەش دەچێت، بەڵام بچووکتر زیاتر بۆ تێکردنی شلەمەنی و خزمەتکردن بەکارهێنراوە (As-Soof, 1970, P. 188). (وەک لە وێنەی ژمارە ١٧ دا نیشاندراوە).

وێنەی ژ.(١٧). پەرداغ (گڵاس)ە دۆزراوەکانی ئاستی حەوتەم و هەشتەم (Eidem, 2020, P. 39)

دۆزینەوەی سێ گۆزەی گەورە لەسەر زەوی یەکێک لە ژوورەکانی ئاستی هەشتەم لە ساڵی ٢٠١٢ لەلایەن تیمی دانیمارکی دۆزرایەوە کە پڕن لە خۆڵ و تێکشکاون. ڕەنگێکی

وێنەی ژ. (١٨). سێ گلێنە گەورەکەی ئاستی هەشتەم (Eidem, 2020, P. 178)

وێنەی ژ. (١٩). گلێنەیەکی نەخشدار لە ئاستی حەوتەم دۆزراوەتەوە (Eidem, 2020, P. 42)

گڵێنەیەکی نەخشداری ڕەنگ قاوەیی شێوەیەکی خڕی هەیە و لە خوار لێوارەکانی تاکو بەشی ناوەڕاستی نەخشی (x) کراوە و بەدەوری

لە ئاستەکانی پێنجەم و شەشەمیش گلێنە دۆزراوەتەوە، لە ئاستی پێنجەم دۆزینەوەی گلێنەیەک کە دەمێکی کراوە و ملێکی ئەستووری هەیە بنکەیەکی خڕی هەیە و ڕەنگێکی قاوەیی هەیە و سادەیە. لە ئاستی شەشەمیش مەنجەڵێکی دەم گەورەی کراوەیی دۆزراوەتەوە کە شێوەیەکی خڕی هەیە و بنکی نییە و بەشێکی شکاوە و بۆ چێشتلێنان بەکاریانهێناوە (Eidem, 2020, P. 188). (دەڕوانینە وێنەی ژ. ٢٠).

وێنەی ژ. (٢٠). گۆزە و مەنجەڵی ئاستی ٥ – ٦ (Eidem, 2020, P. 42)

دۆزینەوەی ٩ گۆزەی گەورە لە دوو ژووری ئاستی پێنجەمی گردی شمشارە لە ساڵی ١٩٥٨ دۆزرانەوە قەبارەیان جیاوازە و شێوەیەکی سادەیان هەیە، خڕن، ملیان نییە، لێوارەکی ئەستووری دەم خڕیان هەیە سێ دانەیان بەشی سەرەوەیان شکاوە و ڕەنگێکی خۆڵەمێشیان هەیە و بەهەمان شێوەی گلێنە دۆزراوەکانی ئاستی ٨ بۆ کۆگاکردن و هەڵگرتنی خواردن بەکاریانهێناوە (Eidem, 2020, P. 168). (دەڕوانینە وێنەی ژ.

وێنەی ژ. (٢١). نۆ گلێنە دۆزراوەکەی ئاستی پێنجەم (Abdulla & Abas, 1986, P. 168)(٢١).

2.3 دۆزراوە گڵێنەیەکانی سەردەمی ئیسلامی

لە چینە دۆزراوەکانی شمشارەش لە ئاستەکانی (١ – ٣) ئاماژەمان بەوەکرد کە لەلایەن حکومەتی عێراق کنەوپشکنین کراوە، بەڵام تاکو ئێستا هیچ بڵاوکراوەیەکی فەرمی نەبووە بۆیە هیچ زانیارییەکمان دەستنەکەوت سەبارەت بە دۆزینەوەی هیچ جۆرە گڵێنەیەکی سەردەمی ئیسلامی لە گردی شمشارە.

3.1 تابلێتە دۆزراوەکانی هەڵکۆڵینی ٢٠١٢ – ٢٠١٣

لە دوای ساڵی ١٩٦٠ و تەواوبوونی پڕۆژەی بەنداوی دوکان بۆ ماوەیەکی زۆر شمشارە کەوتە ژێر ئاوەوە. بەڵام دوای نزمبوونەوەی ئاستی ئاوی دەریاچەی دوکان دووبارە پشکنین لە شمشارە دەستی پێکردەوە لە ساڵی ٢٠١٢ لە گرنگترین کەلوپەلە دۆزراوەکانی شوبانی ٢٠١٢ بریتی بوو لە تابلێتێکی مێخی لە بەشی باکووری ڕۆژئاوای گۆشەی ژوورەکەدا (Eidem, 2020, P.180). تابلێتی (SH, 0048) لە ئاستی هەشتەمی گردەکە لەنێو دوو گۆزەی گەورەدا دۆزرایەوە تابلێتەکە بەخەتی مێخی نووسراوە و بە تیشکی خۆر وشککراوەتەوە، ڕەنگێکی خۆڵەمێشی هەبووە (٢٢) دێری لەسەر نووسراوە و پێوانەی تابلێتەکە لە نێوان (1.9 cm × 4.3 × 9.5)دا (دەڕوانینە وێنەی ژ. ٢٢).

وێنەی ژ. (٢٢). نمونەی یەکێک لە تابلێتە دۆزراوەکانی ئاستی هەشتەم SH. 0048 ((Eidem, 2020, P. 181

ناوەڕۆکی ئەم تابلێتە باس لە لیستێک کێشەی زەوی و زار کۆمەڵێک سەرباز و کرێکار و هەندێ تاکەکەس دەکات. بەرچاوترین نووسراوەکانی پێ دەچێت بۆ خوێنەر و پەیامبەرەکانی شارەکانی (ئوربیلوم)ی هەولێری ئێستا و کاکموم و شانشینێک لە زاگرۆسدا بووبێت. دوو دێڕی یەکەمی تابلێتەکە باس لە کێشەیەک دەکات لە نێوان دوو پیاوی سیاسەتمەدار لە (کاکموم – Kakmum) و پیاوێک لە (ئوربیلوم – Urbillum). ئەم تابلێتە بەشێکی زۆری تێکشکاوە و ناتوانرێ بە تەواوی چاکبکرێتەوە و نووسینەکانی سەری بخوێنرێتەوە (Eidem, 2020, P. 181). دۆزینەوەی تابلێتێکی تر لە هەڵکۆڵینی مانگی ٩ – ١٠ ساڵی ٢٠١٣ لە گردی شمشارە، تابلێتەکە لە بەشی باکووری ڕۆژئاوادا دۆزراوەتەوە. تابلێتی (SH. 0523) لە ئاستی هەشتەمدا بووە پێوانەی لە نێوان (× 3.3 2.9 × 1.8 cm) بووە، ناوەڕۆکی ئەم تابلێتە لەلایەن (ئایدم – Eidem) شیکردنەوەی بۆکراوە و بەشێکی زۆری تابلێتەکە تووشی شکان بووە،

مێژووی تابلێتەکە لەوەیە بگەڕێتەوە بۆ ساڵنامەی پادشایانی سومەری لە سەردەمی ئوری سێ یان لەوانەیە بگەڕێتەوە بۆ سیستەمێکی ناوچەی یەکێک لەو شارانەی لە ناوچەکەدا ڕۆڵیان هەبووە (Eidem, 2020, P. 180). (دەڕوانینە وێنەی ژ. ٢٣).

وێنەی ژ. (٢٣). تابلێتی (SH. 0523) (Eidem, 2020, P. 181)

3.2 نامە دۆزراوەکانی گردی شمشارە

ئەرشیفە دۆزراوەکانی گردی شمشارە لە ڕووی مێژووییەوە بۆ کوردستان لە هەموو ئەرشیفەکانی تر گرنگترە، پەنجەرەیەکن دەتوانین لێیان بڕوانینە مێژووی ئەو ڕۆژگارە و ناوچەکە، زانیاریی مێژوویی و زمانەوانی و نەژادی و جوگرافیی زۆر بایەخداری تێدایە بە تایبەت لەسەر بارودۆخی و مێژووی شمشارە لەم سەردەمەدا زانیاریی گرنگ بەدەستەوە دەدەن (مزووری، ٢٠٠٨، لا ٤٥ – ٤٦). ئەرشیفەکانی شمشارە سەر بەوکاتەیە کە (شەمشی ئەدەد Šamši-Adad) یەکەم پاشای

ئاشوری بووە، لە ئەنجامی کنەوپشکنینەکانی ساڵی ١٩٥٧ شاندی دانیمارکی لە چینی پێنجەمی شمشارە (٢٤٥) تابلێتی نووسراوی گلێنەی سەدەی هەژدەمی پێش زاینی تێدا دۆزراوەتەوە بەشێکی زۆری ئەرشیفە دۆزراوەکان ئاراستەی فەرمانڕەوای ئەوکاتەی ناوچەی بیتوین کراوە کە کوواری بووە، تابلیتەکانیش بە خەتی مێخی زمانی ئەکەدی نووسراون (Eidem & Læssøe, 2001, P. 15). لەوکاتەدا شوشەڕرا ناوەندی دەسەڵاتی ناوچەی بووە و سەر بە یەکێتی شانشینی (توروککو – توروککی) بووە دواتر سەر بە دەوڵەتی ئاشوری بووە لەژێر دەسەڵاتی پاشای ئاشوری (شەمشی – ئەدەد) و لە سایەی فەرمانڕەوا کوواریدا شوشارە شارێکی زۆر بەناوبانگ بووە و پاتیەختی وڵاتی ئوتو بووە کە لە ڕۆژگاری ئەمڕۆدا دەکاتە سنووری دەشتی بیتوێن، ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت شمشارە لەو سەردەمدا پایتەختی کارگێڕی و سەربازیی دەشتی بیتوێن بووە (لیسۆ، ١٩٩٨، لا ٧٧).

دەکرێت ئاماژە بەوەش بکەین ئەرشیفە دۆزراوەکانی شمشارە لەلایەن لێکۆڵەران بەسەر سێ کاتدا دابەشکراوە ئەوانیش (لە سەردەمی پێش ئاشور – باڵادەستی ئیمپراتۆرییەتی ئاشور – سەردەمی ڕووخانی پاش ئاشور) لە چوارچێوەی ئەو نووسراوانە گرنگی تایبەتی خۆیان هەبووە بەهۆی ئەوەی توانیویەتی سنووری جوگرافی لە ناوچەکەدا بجووڵێنێت بەهۆی ئەو نامانەی بۆ (کوواری-Kuwari) نێردراون ئەم نامانەش بەگوێرەی ڕەسەنایەتییان دەکرێنە دوو گروپی جیاواز یەکەمیان کە لە ڕۆژئاوا نێردراون لەلایەن شەمشی ئەدەد – ŠamŠe Adad و کوڕەکەی ئیشمی داکان – Ešmi-Dagan، دووەمیان لەلایەن (کوواری – Kuwari) بۆ دەرەوەی ناوچەکە و کەسانی ناوخۆیی و فەرمانڕەواکان نێردراون (Eidem & Læssøe, 2001, P. 33). سەرجەم تابلێتە دۆزراوەکان لە ژووری کۆشکەکەدا دۆزراونەتەوە بە گشتی لە دوو بەشی سەرەکیی ژوورەکەدا دۆزراونەتەوە لە بەشی باکووری ڕۆژهەڵاتی

ژوورەکە و بەشی باکووری ڕۆژئاوادا. لە بنەڕەتدا لەناو دەفرێک یان کۆمەڵێک دەفری تردا دۆزراونەتەوە بە شێوەی پارچە و تێکەڵ کۆنترین دەقەکان لە بەشی خوارووی گردەکەدا دۆزراونەتەوە و تازەترینیان لە لوتکەی گردەکەدا دۆزراونەتەوە (Charpin, 2004, P. 170).

یورگن لیسۆ شارەزا لە زمانە کۆنەکان دوای دۆزینەوەی ئەرشیفەکان لە ساڵی ١٩٥٧ کەتەلۆکێکی بۆ تابلێتەکان کرد لە ماوەیەکی زۆرکەمدا پێش ئەوەی کەمپەکە کۆبکرێتەوە و خوێندنەوە و شیکردنەوەیەکی باشی بۆ تابلێتەکان کرد و دواتر (ئایدم – Eidem) لە یەکێک لە کتێبەکانی کە لە ساڵی ٢٠٠١ بڵاویکردۆتەوە ئاماژەی بەوە کردووە کە (لیسۆ – Læssøe) لە ساڵی ١٩٧٩ پێشنیاری بۆ کردووە کە بەرپرس بێت لە خوێندن و نووسینەوە و کۆکردنەوەی نووسراوەکانی شمشارە و بڵاوکردنەوەی دەقەکان. (ئایدم – Eidem) لەو ماوەیەی لە بەغداد بووە توانی خوێندنەوەیەکی باش بۆ نامەکان بکات لە مۆزەخانەی عێراق (Eidem, 2011, P. 14 – 15). ناوەڕۆکی نامەکان بابەتی جیاواز لەخۆدەگرێت لەوانە ئابووری – بازرگانی – هەواڵگری – سەربازی – کشتوکاڵی – کارگێڕی ...هتد. (دەڕوانینە وێنەی ژ. ٢٤).

وێنەی ژ. (٢٤) یەکێک لە نامە دۆزراوەکانی کوواری کە لە ساڵی ١٩٥٧ دۆزراوەتەوە
(Eidem & Læssoe, 2001, P. 277)

3.3 تابلێتە کارگێڕییەکانی گردی شمشارە

لە ساڵی ١٩٩٢ یەسپەر ئایدم بەرگی پەرتووکێکی تەرخانکرد بۆ دەقە کارگێڕییەکان کە لەلایەن تیمی دانیمارکی لە گردی شمشارە لە ساڵی ١٩٥٧ دۆزراونەتەوە و بڵاوکراوەتەوە، پاشان بە ئەرکێکی عێڕاقی و دانیمارکی لە ساڵی دواتر ٦٤ دەقی تر لە ساڵی ٢٠٠١ بڵاوکرانەوە[٧]، نووسراوە دۆزراوەکان دوو دەستەی جیاواز دەگرێتەوە، بەڵام تابلێتە کارگێڕییەکان لە ئەرشێفی کوواری دۆزراونەتەوە لە ژووری { ٢ } چینی

پێنجەمی لە کۆشکەکە لە بەشی خوارەوە لە ساڵی ١٩٥٧. هەڵمەتەکە لەلایەن (هاڕاڵد ئینهۆڵت - Harald Ingholt) و (یورگن لیسۆ – Jorgen Læssøe)ی بەڕێوەبردرا لەلایەن دەزگای حکومەتی دانیمارکی و دەزگای کارلسبێرگی لە دوای دۆزینەوەی زۆربەی تابلێتە کارگێڕییەکان لە ئەرشیفی (کوواری – Kuwari)دا و تابلێتەکانی تر دۆزرانەوە لەهەمان بینا و ژوورەکانی تر لە ساڵی ١٩٥٨، کنەوپشکنینەکە لەلایەن هەڵمەتی عێراقی و بەڕێوەبەرایەتیی گشتی شوێنەوار بەڕێوەبردرا لەلایەن دکتۆر عبدالقادر تکریتی. بە گشتی ١٤٦ تابلێتی کارگێڕی لە شمشارە دۆزراونەتەوە[٨] و زۆربەی تابلێتەکان لە ژووری (٢ و ٢٧ و ٣٤)دا دۆزراونەتەوە و بەتەنها لە ژووری (٢) لە بەشی باکووری ڕۆژهەڵات ٣٩ تابلێتی کارگێڕی دۆزراونەتەوە و تابلێتەکان ڕەنگیان لە نێوان ڕەش و قاوەیی تۆخ و قاوەیی مەیلەو زەرد و سووری تۆخدایە (Eidem, 1992, P. 57). ناوەڕۆکی تابلێتەکان بابەتی هەمەجۆر لەخۆدەگرن لە ڕووی کارگێڕییەوە، بەشێکی زۆریان تەنها چەند دێڕێکی سەرەتایی خوێندراوەتەوە، بە گشتی باسی کۆمەڵێ کێشەی زەوی و زار و بابەتی کێڵگە و چاندنی دانەوێڵە و چۆنیەتیی چاندن و دابەشکردن و پێوانی بڕی گەنمەکە دەکات و کۆمەڵێ بابەتی تری کێشە و گرفتی خەڵک و بابەتی خەرجی و قەرز... هتد (Eidem, 1992, P. 57-76). (لە وێنەی ژ. ٢٥ خراوەتەڕوو).

وێنەی ژ. (٢٥) ژووری دوو ئاستی پێنج کە ناسراوە بە ژووری تابلێتەکان (Eidem, 2020, P. 158)

3.4 شوشەڕڕا-شوشەڕڕا لە سەرچاوە مێخییەکان

شاری شوشەڕڕا-شوشەڕڕا بە پاشماوەی شوێنەواری گردی شمشارە لە دەشتی ڕانیە سەر دەربەندی ڕانیە ناسێندرا (Eidem & Læssøe, 2001, p.7)، ئەم شارە بۆ یەکەمجار لە سەردەمی ئوری سێیەم وەک ناوێکی جوگرافی دەردەکەوێت لە سەرچاوە مێخییەکاندا، لە میانەی زانیاریی ناو دەقەکان دەردەکەوێت شاری شوشەڕڕا چەندین جار کەوتۆتە ژێر هێرشی داگیرکاریی پاشاکانی بنەماڵەی ئوری سێیەم و پاشاکان بە گرنگ و شانازییەوە ڕووداوی ئەم داگیرکردنەیان وەک ساڵی ساڵنامەکانیان date formula ناساندووە بە ئەو ساڵەی پاشا شاری شوشارای ڕووخاندووە. گرنگترین پاشایانی بنەماڵەی ئوری سێیەم کە شاری شوشەڕڕایان داگیرکردبێت بریتین لە: ئیببن-سن Ibbi-Sîn، شو-سن Šu-Sîn ، شولگی Šulgi ، ئەمار-سن (Mohammed, 2019, p.85) Amar-Sîn :

"ئەو ساڵەی شاری شوشەڕڕا ڕووخێنرا" "mu Ša-aš-ra[ki] ba-hul "

ئەم شارە لە زۆربەی دەقەکان بە هەمان شێوە و پیتەکان هاتووە و (پاشگری ڕێزمانی تمویم- um زمانی ئەکەدی بۆ زیادکراوە)، بەڵام لە هەندێک دەق بە شێوەی *Ša-aš-šú-ru*^{ki} دەردەکەوێت بەبێ زیادکردنی پاشگرەکە. ئەگەر لە ڕووی دیاریکردنی پێگەی جوگرافی بڕوانینە ناوی شوشەڕرا-شوشەڕرا دەبینرێت ناوەکە لەگەڵ ئامرازی ناساندی جوگرافی ki– دەرکەوتووە کەواتە لەم سەردەمەدا شوشەڕرا شارێکی گرنگی ناوچەکە بووە. لە بەشێکی زۆری ساڵنامەکانی ئەمار-سن ئاماژە بە لەناوبردنی شاری شوشەڕرا و شاری شوروتخوم دەکرێت، بۆیە پێدەچێت ئەم دوو شارە دراوسێ و نزیک بووبن لە یەکتر و ئەمار-سن توانیویەتی لە یەک کاتدا داگیریان بکات:

"kaš-dá-a dnanna u4 dAmar-dEn.zu-ke Ša-aš-ruki
ù Šu-ru-ud-hu-umki [iti]ezen dŠul [gi-a mu-] hul- a "

"(لە) داوای خوداوەند نانا، ئەمار-سن شوشەڕرا و شوروتخومی وێرانکرد لە مانگی ڤیستڤاڵەکەی شولگی"(Walker, 1985, p.130)

لە سەردەمی بابلی کۆن لە نامەیەکی ئاڵوگۆڕکراو لەلایەن ئیشمی-داگان بۆ یەسمیخ-ئەدوی، ئاماژە بە گەورەیی توورکییەکان (لیدایە) کراوە کە هەڵساوە با خاپورکردنی شارەکان هەروەها باس لە کۆمەڵێک ڕووداوی ناو وڵاتی ئوتوم دەکات، بە بڕوای نووسەران Eidem & Læssøe شاری شوشارا بەشێک بووە لەم شارە خاپوورکراوانە. (Eidem & Læssøe, 2001, p.52):

" سەبارەت بە شاری شوشەڕرا کە تۆ بۆمت نووسیوە. ئیشتار-لیم بۆت ڕوون دەکاتەوە کەوا ئەم شارە خەمگینە، و ئێمە ناتوانین بیگرین. لیدایەی توروکیەکان و خەڵکی توروکی لەگەڵ ئەو دان، (لەگەڵ) ئەوانەی کە لەم شارەدا دەژین، دەستیان کرد بە دوژمنداری و دوو شارۆچکەیان

ڕووخاند، من چووم یارمەتییان بدەم بەڵام ئەوان بەرەو چیاکان پاشەکشەیان کرد. ئێمە پاڵپشتبووین، لە کاتێکدا ئەم وڵاتە ناتوانرێت کۆنترۆڵبکرێت، من ئەم خاکەم گواستەوە تاوەکو[...] من ئەم شارە جێگیر دەکەم لەسەر ئەراپخا لە وڵاتی قابرا، سوپاکان گەڕانەوە نیشتمان. من باشم، تۆ پێویست ناکات چیتر نیگەران بیت" (Charpin & Durand, 1985, p.312).

بەگوێرەی سەرچاوەکانی سەردەمی بابلیی کۆن وا دەردەکەوێت شاری شوشەڕرا پایتەختی وڵاتی ئوتوم بووبێت سەرەڕای ئەوەی شوشەڕرا لە تێکستێکی زۆر ناوی هاتووە، خۆشبەختانە ناوی ئەم شارە و زانیاریی دەربارەی لە بەشێکی زۆری دەقە کارگێڕی و نامەکانی دۆزراوەی ناو خودی پاشماوەی شاری شوشارە (شمشارە) هاتووە کە ئەم ئەرشیفەش مێژووەکەی دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی کوواری فەرمانڕەوای شارەکە (Eidem & Læssøe, 2001, p.14)، کە لەم سەردەمەدا کوواری شوێنکەوتەی پاشا شەمشی-ئەدەدی.

لە پاڵ ئەمەشدا پێویستە ئاماژە بەوەبکرێت کە شاری دێرینی شوشەڕرا بەشێک بووە لە نیشمانی گەلی خوررییەکان، بەڵام ئاشوررییەکان دەستیان گرت بەسەر خاکی خوررییەکان بۆیە زۆرێک لە پاشایانی خورری و فەرمانڕەواکانیان لە تۆماری ئاشوررییەکاندا ئاماژەیان پێ کراوە. زۆربەی زانیاریی ناو دەقە دۆزراوەکانی گردی شمشارە ئاماژە بە پەیوەندیی نێوان فەرمانڕەوای شاری شوشەڕرا کوواری و پاشای ئاشوری شەمشی-ئەدەدی یەکەم پاشای شاری ئیکەلاتووم دەکەن، وا دەردەکەوێت کوواری ملکەچ و گوێڕپەڵی فەرمانی ئاشوررییەکان بووبێت و لەبەرژەوەندیی ئاشوررییەکان فەرمانڕەوایی کردبێت، هەرچەندە هەندێک جار گەلەکەی خۆی کە خوررییەکان بوون لە دژی کوواری و ئاشوررییەکان ڕادەپەڕیون، بەڵام سەرکوتدەکرانەوە.

سەرەڕای ئەوەی ناوی ئەم شارە لە دەقێکی زۆر هاتووە، بەڵام هەندێک جار گۆڕانکاری بەسەر شێوازی و دەنگی پیتەکانی ناوەکەدا دێت لەگەڵ ئەم گۆڕنکارییە بچووکانەشدا هەندێکجار ئەم ناوە پێگە جوگرافییەکەی فراوانتر دەبێت لەشار و وەکو دەوڵەت دەردەکەوێت و ئامرازی ناساندنی جوگرافیی وڵات *ma-a-at* لەبەردەم ناوی شوشەڕڕادا دەردەکەوێت[٩] هەروەکو:

(Eidem & Læssøe, 2001, n°.8,22), *šu-ša-* *šu-šar-ra-a*^{ki}
ar-ra-a^{ki}(Eidem & Læssøe, 2001, n°.20, Obv. 6), *ālam šu-šar-ra-a*^{ki} (Eidem & Læssøe, 2001, n°.57,9), *uru*^{ki} *šu-šar-ra-e*^{ki} (Eidem & Læssøe, 2001, n°.58,10), *māt šu-šar-ra-a*^{ki} (Eidem & Læssøe, 2001, n°.71,14), *šu-šar-ra*^{ki} (Eidem, 1992, n°.4,7; 12,5), *šu-šar-ra-a*^{ki} (Eidem, 1992, n°.14,7; 111,2), *ma-a-at šu-šar-ra-a*^{ki} (Dossin, 1951, n°.25,4).

بەڵام ئەوەی جێگای لێوردبوونەوەیە ئەوەیە لەدوای سەردەمی بابلیی کۆن ناوی شمشارە لە دەقە مێخییەکان وندەبێت و دەرناکەوێت، تاکو ئێستا نازانرێت ئەم شارە کە خاوەنی ئەم پێگە گرنگە بووە، بۆچی لە تۆمارە مێخییەکاندا لە ناکاو دیارنامێنێت؟ ڕەنگە ئەم شارە چیتر پێگە گرنگەکەی نامابێت و تووشی ڕووخان بووبێت، یاخود وەکو شارۆچکەیەکی بچووکی بێ بایەخی سیاسی مابێتەوە. یان لەوانەیە ئەم شارە ناوی گۆڕدرابێت یاخود لە ڕووی دیمۆگرافییەوە بە شارێک یان شانشینێکی ئەو سەردەمە لکێندرابێت. بەڵام سەرەڕای ئەم سەردەمانەی کە شوشەڕڕا ناوی تێدا تۆمارکرابوو گرنگە دووبارە ئاماژەی پێبکەین ژیان لە شوشەڕڕا یان پاشماوەی گردی شمشارە لە سەردەمانی زۆر زووەوە هەبووە کۆنترین پاشماوە دۆزراوەکان بۆ سەردەمی چاخی بەردینی نوێ دەگەڕێندرێتەوە و ژیان تێیدا بەردەوام بووە، تاکو

سەردەمی ئیسلامی و لە سالانی ڕابردووش هاوشێوەی گردە کۆنەکانی کوردستان کرابووە ئارامگەی گۆڕی مردووان.

بۆ لێکۆڵینەوە لەسەر مانا و ناوی شوشەڕڕا پشت بە فەرهەنگە زمانەوانییەکان دەبەستری، لە فەرهەنگی زمانی ئەکەدی وشەی ئەکەدی *šaššāru (šeššēru, šuššāru* and *šaršāru)* نزیکە لەم ناوە کە بە مانای "مشار" دێت (CAD š/1, p.174). وشەیەکی تری هاوشێوە هەیە لە زمانی ئەکەدی کە بە شێوەی *šušrû* هاتووە، بەلام ئەم وشەیە لە بنەچەدا لە زمانی سۆمەری *[giš]šú-uš-ru* وەرگیراوە کە بە مانای "ترێی هەمەجۆر" دێت (CAD š/3, p.384).

ڕەنگە ناوی شوشەڕڕا بە ڕەچەڵەک بگەڕێتەوە سەر زمانی ڕەسەنی ناوچەکە کە زمانی خورریيە، هەروەها ناوی شوشەڕڕا لەگەڵ ئەوەی لە ناوە مۆدێرنەکەی شمشارە نزیکە بەهەمان شێوە تا ڕادەیەکی زۆر لە ناوی شاخی شیشار نزیکە کە زنجیرە شاخێکە دەکەوێتە نێوان گوندی بێتواتە و دۆڵەکانی گوندی هەرتەل (Mohammed, 2019, p.86)

ئەنجام

لە کۆتاییی ئەم توێژینەوەیەدا گەیشتینە چەند ئەنجامێک:-

١. نوێترین هەڵکۆڵینەکان کە لە گردی شمشارە ئەنجامدراون و بۆیان دەرکەوتووە شمشارە هەر لە سەرەتای چاخی بەردینی نوێ و ئاوەدان بووە و مێژووەکەی بۆ دە هەزار ساڵ لەمەوبەر دەگەڕێتەوە.

٢. بەهۆی نرخ و بایەخی ئەم گردە شوێنەوارییە (چوار – ٤)جار بە شێوەیەکی ڕەسمی کنەوپشکنینی تیا ئەنجامدراوە، سێ جار لەلایەن تیمی بیانی و جارێک لەلایەن تیمی ناوخۆیی و تا ئێستاش کنەوپشکنینەکان بەردەوامن.

٣. بە ڕوونی بۆمان دەردەکەوێت گردی شمشارە بە ١٦چینی شوێنەواری دیاریکراوە و لە دۆزراوە هەرە گرنگەکان دۆزینەوەی ٢٤٥ تابلێتی نووسراوی مێخییە کە دەگەڕێنەوە بۆ سەردەمی ئاشوریی کۆن (١٨٠٠ پ. ز).

٤. دۆزینەوەی کۆمەڵێ گلێنەی جیاواز کە لە سەردەمی پێش مێژوو دەستپێدەکات تاکو سەردەمی ئیسلامی لە ڕێگەیانەوە دەتوانین لێیان بڕوانینە مێژووی سەردەمانی ڕابردوو.

٥. لە تابلێتە دۆزراوەکانی شمشارە ١٤٦ تابلێتی کارگێڕی تیابووە کە بە گشتی کاروباری ناوچەی ئەوکاتەی شمشارەمان بۆ ڕووندەکاتەوە.

٦. ناوی شاری شوشەڕرا بۆ یەکەمجار لە سەردەمی ئوری سێیەم دەردەکەوێت و لە سەردەمی بابلیی کۆن پێگەیەکی گرنگی هەبووە، بەڵام لە سەردەمانی دواتر ناوی شوشەڕرا لە تێکستەکان

دەرناکەوێت، ڕەنگە ناوی شارەکە گۆڕدرابێت یاخود ئەم شارە بووبێتە بەشێک لە شانشینەکانی سەردەمەکە.

٧. خاڵێکی پڕ بایەخی شاری شوشەڕڕا بریتیە لەوەی کە ئەم شارە خورریشین بووە، و هەر لەلایەن گەلی خوررییەکانەوە بنیادنراوە و چینە مێژووییەکانی گردی شمشارە گەواهیدەرن لەسەر ئەم بەڵگەیە، هەروەها زۆربەی کەلوپەل و پاشماوە شوێنەوارییەکانی ئەم گردە دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی شارستانی خوررییەکان بۆ نموونە تابلێتە نووسروەکان، کۆشک و بیناسازی، گڵێنەی خورری و بخوردانەکان و هتد.

٨. هەرچەندە گردی شمشارە هەڵگری کۆمەڵێک چین و سەردەمە و هەر سەردەمێک لەلای لێکۆڵەران جێگای بایەخە، بە تایبەت سەردەمی خورری کە بە هۆی ئەم دۆزینەوەیە بەشێکی زۆری ڕووکار و ناواخنی شارستانی خورری بەدەرکەوت.

پەراوێزەکان

١. کاتێک ڕووباری زێی بچووک ئاراستەی ڕێڕەوی خۆی وەردەگرێت و لە دەربەندی ڕانیەوە بەرەو باشووری ڕۆژئاوا ڕێڕەودەکات، ڕووبارەکە دەبێتە دوو بەش لە نێوان زنجیرە چیاکانی کێوەڕەش و ئاسۆس لە لایەک و کۆسرەت و هەیبەسوڵتان لەلایکی تر و ڕێڕەوەکەی جێدەهێڵێ لە دەشتی بیتوێن لە ڕێگای دەربەندی قەرەسێرت لە باکووری شارۆچکەی دوکان، بەم شێوەیەش شمشارە کەوتۆتە خاڵێکی ستراتیژیی گرنگ لەسەر ڕێگای

سەرەکیی بەیەکگەیشتنی چیانشینانی زاگرۆس و پێدەشتەکانی زاگرۆس (Eidem, 1992, P.11).

٢. کە ئەمانە بەڵگەن لەسەر ئەوەی مرۆڤ لێرە ژیاوە و شوێنێکی ئاوەدان بووە و چەندان بەڵگەی تریش هەن کە دەیسەلمێنن کە مرۆڤی تیا ژیاوە لەوانە دۆزینەوەی گۆڕستانێکی گەورە لە دەوروبەری گردی شمشارە(لیسۆ، ١٩٩٨، لا ٣٦).

٣. هەندێک لەو بەردانە توانرابوونەوە و ئەم بەردانە لە یەکێک لە تاقیگەکانی کۆپن هاگن لێکۆڵینەوەی لەسەرکراوە لە تاقیگەی شوشەی سیڕامیک لەلایەن خاتوون (ئیبا جێسپێڕسن – Mss. Ebba Jespersen) زانیارییەکانی خستۆتەڕوو کە ئەم جۆرە بەردانە لە پلەی گەرمی ١٢٠٠ – ١٢٦٠ پلەی سەدی گەرم کراوە و خاڵی تواندنەوەی ١٣٤٠ پلەی سەدییە، ئەم ئەنجامەش دەریدەخات کە ئەم گوندە لە ئەنجامی ئاگرێکی گەورە وێرانکراوە(Ingholt, 1970, P. 20).

٤. خوررییەکان گەلێکی گەورە بوون، سەرچاوەی دەرکەوتنیان دەگەڕێتەوە بۆ ڕۆژهەڵاتی کۆنی نزیک، لە تەنیشت ئەو خەڵکانەی کە لە میزۆپۆتامیا و زاگرۆس و ئەناتۆلیا و سوریا و شام نیشتەجێ بوون، ناوی خوررییەکانیش لەسەر زمانەکەیان جێبەجێکراوە. زمانی خورری لە بنچینەدا بە زمانی میتانی و پاشان بە زمانی سوباری ناسراوە، بەڵام زانایانی ئەم سەردەمە بە خورری ناوزەندیان کردووە (Speiser, 1940, P. 1). سەرەڕای ئەوەی کە ئێمە بە تەواوی نازانین کە خوررییەکان لە کوێوە هاتوون، بەڵام دەتوانین پێشنیازی ئەوە بکەین کە لە باکوور و باکووری ڕۆژهەڵاتی میزۆپۆتامیا و چیاکانی زاگرۆس کۆچیان کردووە. ڕەنگە خاکە ڕەسەنەکەیان لە شوێنێک لە ناوچەی ترانس-قەوقاس(Wilhelm, 1988, P. 3)بووبێت.

٥. (لیسۆ – Læssøe) سەبارەت بە ئاستە دۆزراوەکانی گردەکە نووسیویەتی (سێ ئاستی بەرزی داگیرکاری لە تەل شمشارە) دۆزرانەوە هەرسێکیان ئیسلامی بوون لە سەدەی دوازدە تا سەدەی چواردەی زاینی لە نێوان پێکهاتە ئیسلامییەکان و ئەم داگیرکارییەی پێشوو وادیارە ماوەیەکی زۆری بەسەرچووە، کە لەوانەیە بگەڕێتەوە بۆ هەزارەی پێش زاین یان زووتر هەزارەی دووەم (Læssøe, 1963, P. 141).

٦. قۆناغی سامەڕا بە سەردەمی کۆتایی چاخی بەردینی نوێ دادەنرێت کە دەگەڕێتەوە بۆ نیوەی دووەمی هەزارەی شەشەم و ڕاستەوخۆ دوای سەردەمی حەسونە دێت، گلێنەکانی شێوەیەکی تایبەتی هەبووە و لە بەشە جیاجیاکانی ناوەڕاست دۆزراونەتەوە و لە پلەیەکی گەرمی مامناوەند سوورکراونەتەوە و ڕەنگیان ڕەش و قاوەیی و سەوزی تۆخ و سوورە(حسین، ٢٠٠٦، ص ٦٥ – ٦٦).

٧. جگە لەمەش (یورگن لیسۆ – Jorgen Læssøe) لە زۆرێک لە کتێب و وتارە جۆراوجۆرەکانی دەقی کارگێڕی بڵاوکردۆتەوە.

٨. هەموو ئەم تابلێتانەش جگە لە هەندێکیان نەبێت کە لە شاری هەولێرن ئەوانەی تر لە مۆزەخانەی عێڕاقن لە بەغدا. بەشێکی زۆری تابلێتەکان کە دۆزراونەتەوە لەسەر زەوی ژوورەکان واتە لەناو خۆڵ و هەندێکیان لەسەر پارچە سواڵێکی گۆزەیی کەوتبوون و هەندێکیان لە بن و لە نێوان دەفر – گۆزە دۆزراونەتەوە، بەڵام نازانرێ کە لە بنچینەدا تابلێتەکان خۆی لەم ژوورەدا بوونە یاخود بە ڕێکەوت کەوتوونەتە ئەم ژوورانە و ژوورەکان ئاسەواری ئاگرێکی گەورە نیشاندەدەن کە لە چەند باڵێکی ئەم بینایەدا ڕوویداوە. (Læssøe. 1960. P. 13)

٩. لێرەدا مەرج نییە شاری شوشاڕا بووبێتە دەوڵەتێک لەم سەردەمە، بەڵکو لە ڕاستیدا ئەم شارە سەر بە وڵاتی ئوتوم بووە، ناوهێنانی لەگەڵ ئامرازی ناساندنی وڵات ڕەنگە بەهۆی ئەوە بێت ئەم شارە پایتەختی وڵاتی ئوتوم بووە، و ئێمە دەزانین کە لە گرێبەستە دبلۆماسییەکان کاتێک ناودەبرێت

باسی گرێدانی گرێبەستەکە لە نێوان دوو پایتەخت دەکرێت کەوا دامودەزگا سیاسی و سەرەکییەکان لە پایتەختەکان هەن، لەم سەردەمەدا نموونەی زیندوو هەن وەکو بەغدا و هەولێر کە ناودەهێنرێت مەبەست لێی وڵاتی عێڕاق و هەرێمی کوردستانن، مۆسکۆ و پاریس مەبەست لێی وڵاتی ڕوسیا و وڵاتی فەڕەنسایە... هتد.

لیستی سەرچاوەکان

سەرچاوە کوردییەکان:

- باقر، تەها، (٢٠١٨)، سەرەتایەک بۆ مێژووی شارستانیەتە دێرینەکان، وەرگێڕان لە عەرەبیەوە: عوسمان عەزیز، چاپخانەی تاران.

- لیسۆ، یورگن، (١٩٩٨)، تابلێتەکانی شمشارە، وەرگێڕان لە عەرەبیەوە: عزینی گەردی، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، هەولێر.

- مزووری، عیماد عبدالقادر، (٢٠٠٨)، هاوارێک بۆ پاراستنی ناوچە شوێنەوارەکانی ڕانیە، گ (سۆبارتۆ)، ژ ٢، لا. ٢٤-٤٦.

المصادر العربية:

- باقر، طه، (١٩٧٣)، مقديمة فى تاريخ الحضارات القديمة، ط (الاول). ط. تهران.

- حسين، ياسر هاشم، (٢٠٠٦)، فن صناعة الفخار خلال الحصر الحجري المعدني في العراق، م (التربية و العلم)، ع ١٣، ط٣.

- عباس، عبدالله، (١٩٨٦-١٩٨٧)، شمشارة من عصور ماقبل البستيريا إلى العصر الإسلامي، بغداد.

- عبدالصمد، رافدة عبدالله، ١٩٩٩، رسالة من تل شمشارة، مجلة (هزارميرد)، ط (سابعا)، ص ١٤٧-١٥٥.

The English, French and German bibliography

- Al-Haik, A.R., (1968), Key Lists of Archaeological Excavations in Iraq I. 1842-1965. Field Research Projects, Study No. 9. Coconut Grove, Florida.

- As- Soof, B.A., (1970), Mounds in the Rania Plain and Excava tions at Tell Bazmusian. Sumer XXVI, P. 65-104.

- CAD: The Assyrian Dictionary of the University of Chicago (Chicago 1956 ff.)š/1 and š/3.

- Charpin, D. and Durand, J.-M. (1985) La prise du pouvoir par Zimri-Lim, MARI 4, P.294-344.

- Charpin .D , (2004), Chroniques Bibliographiques 3.Donnees Nouvelles sur la Region Du Petit Z55.

- Dossin, G. (1951) Correspondence de Šamši-Addu et de ses fils, ARM 4, Paris.ab Au XVIII' Siecle Av. J. C. P. 170-171.

- Eidem, J., (1999), The Tishrin project and Salvage Archaeology. In: G. Del Olmo Lete and J.-L. Fenollos (eds.), Archaeol ogy of the Upper Syrian Euphrates, The Tishrin Dam Area. Aula Orientalis Supplementa 15. Barcelona, P. 19-23.

- Eidem, J. and Læssøe, J., (2001), The Shemshara Archives 1. The Letters. Copenhagen, Royal Danish Academy.

- Eidem, J., (2011), The Towers of Shemshara. In: G. Barjamovic et al. (eds.), Akkade is King. A Collection of Papers by Friends and Colleagues Presented to Aage

Westenholz on the Occasion of his 70th Birthday 15th of May 2009. PIHANS 118. Leiden, Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten, P. 79-91.

- Eidem, J., (ed.), (2015), The NINO Archaeological Project on the Rania Plain. Summary Report on Work autumn 2014: Pilot Survey on the Rania Plain (unpubl., submitted to the Directorate of Antiquities, Sulaymania).
- Eidem, J. (ed.), (2016), The NINO Archaeological Project on the Rania Plain. Summary Report on Work autumn 2015: Excavations at Shemshara and further Survey on the Rania Plain (unpubl., submitted to the Directorate of Antiqui ties, Sulaymania).
- Eidem, J., (2017), Dams and Damage. Heritage Loss and sec ond phase salvage on the Rania Plain (Kurdish Region of Iraq). NINO/NIT Annual Report 2015, P. 2-13.
- Eidem, J., (2018), Pakute: an Assyrian "Ghost Castle" on the Rania Plain. As-Sharq 2/2, P. 30-42.
- Eidem, J. (2020)", Back to Shemshara, NINO excavation 2012-2015'' Zagros study, P. 157-195, Leiden.
- Eidem, J. (2020), Before and after the flood Archaeology on the Rania plain then and know; Zagros Study, Leiden, PP. 99-130.
- Ingholt, H., (1970), Introduction. In: P. Mortensen et al., Tell Shimshara. The Hassuna Period. Copenhagen: Royal Danish Academy, P. 5-16.
- Læssøe, J., (1959a), The Shemshara Archives. A Preliminary Report. Copenhagen.

- Læssøe, J., (1963), People of Ancient Assyria: Their Inscriptions and Correspondence. London, Routledge & Kegan Paul.
- Marf, DLshad A. & J. Eidem (2020), “A lion-throned tower from Tell Basmusian”, in: (Eidem, J. (ed.), Proceedings of the NINO Jubilee Conference and other Research on the Zagros Region, PIHNS 130, P. 93-98.
- Matthews, R. (2020)’’, the early Neolithic of the Eastern Fertile Crescent, Excavations at Bestansur and Shemshara, P. 177-185
- Mohammed, Khana Akram, (2019) Hurrian Toponyms in the Regions between the Tigris and the Lower Zab (2350-612 B.C.), MA, Salahaddin University-Erbil.
- Mortensen, P., (1996), The Danish Archaeological Expeditions to the Middle East. In: K. von Folsach, T. Lundbæk, P. Mortensen, and L. Funder (eds.), The Arabian Journey. Danish connections with the Islamic world over a Thousand Years. Århus, Moesgård Museum, P.121-129.
- Speiser, E. A. (1941) Introduction to Hurrian, New Haven.
- Wilhelm, G. (1988) “Gedanken zur Frühgeschichte der Hurriter und zum hurritisch-urartäischen Sprachvergleich,” Hurriter und hurritisch, ed. Volkert Haas, Xenia 21, Konstanz.

- **The online source**

- https:/www.nino-leiden.nl, Rania plain: Tell Shemshara, 1/2/2021.

الملخص:

يقع تل شمشارة على الضفة اليمنى من نهر الزاب الصغير على بعد ٨ كم شرق بلدة رانيه، ويعد أحد أهم التلول الأثرية في سهل رانيه، يرجع تاريخه الى العصر الحجري الحديث. غمرت المياه أجزاء كبيرة من التل أثناء أنجاز مشروع مائي في سد دوكان، و بسبب أهمية الموقع فقد نقبت فيه فرق تنقيب محلية و بعثات أجنبية، تم العثور فيها على مواد اثرية نادرة، من ضمنها العديد من الرقم الطينية وكانت الاخيرة، عبارة عن رسائل مرسلة الى (كواري) حاكم شوشەڕرا.

وقد كشفت التنقيبات فيها عن ١٦ طبقة اثرية لعهود اثرية مختلفة اقدمها الطبقات ١٤-١٥- ١٦ حيث تعود لزمن قرية جرمو ٧٠٠٠ ق.م وبها منازل طينية، بينما طبقات من ٩ -١٣ فقد كشفت عن بيوت، اختام ، ادوات للزينة كالحلي والاساور، عظام ، مقابر، حيونات مدجنة والفخار الملون والمزخرف وتعود الى عهد تل حسونة (٥٠٠٠ق.م وعثر ايضا عن أرشيف شمشارة الذي يرجع تاريخه الى حكم الملك الاشوري شمش أدد الاول. موقعها الاستراتيجي في الركن الشمالي الشرقي من سهل رانيا في جبال زاغروس منح شمشارة السيطرة على طرق السفر في جميع الاتجاهات، وجعل منها منطقة مهمة تتوفر فيها كل المقومات الحضارية، حيث ازدهرت فيها الحضارة الخورية. ان الهدف من الدراسة هو الاشارة الى تاريخ شمشارة /شوشارا و تحليل اللقى الاثرية المكتشفة و شوشارا في ضوء النصوص المسمارية.

الكلمات المفتاحية: تل شمشارة، سد الدوكان، النصوص المكتشفة، مدينة شوشارا، كوارى.

Abstract:

Tell Shemshara is located on the right bank of the Little Zab River, 8 km east of the town of Rania. It is consider one of the most important archaeological hills, dating back to the Neolithic period. Large parts of the hill were flooded during the completion of a water project in the Dukan Dam, and because of the importance of the site, local excavation teams and foreign missions excavated in it, in which rare archaeological materials were founded, including many clay tablets, which were the last, these are letters sent to (Kuwari), the ruler of Shushara.

Excavations in it have revealed 16 archaeological layers of different archaeological periods, the oldest of which are layers 14-15-16, which date back to the time of the village of Charmo (7000 B.C.) It contains mud houses, while layers 9-13 have revealed houses, seals, adornment tools such as jewelry and bracelets, bones, tombs, domesticated animals and colored and ornate pottery, dating back to the era of Tel Hassuna (5000 B.C). The Shemshara archive dating back to the rule of the Assyrian King Šamši-Adad I was also founded. Shemshara has strategic location in the northeastern corner of the Rania plain in the Zagros Mountains gave Shemshara control of travel routes in all directions, and it made it an important area in which all the elements of civilization are available, and where the Hurrian civilization flourished. The aim of the study is to refer to the history of Shemshara- Šušarra and to analyze the archaeological finds discovered and Šušarra in the light of cuneiform texts.

Keywords: Tell Shemshara, Dukan dam, discovered tablets, Šušarra City, Kwari.

Twejer is a quarterly journal of humanities,
published by the faculty of Arts at Soran University

Concessionaire: Prof. Dr. Qais Kakl Tawfiq
Editor: Prof. Dr. Sirwan Jabar Amin (Zand)

Authors:
Assist. Prof. Dr. Amanj Ahmed Hamadamin
Assist. Prof. Dr. Majid Khezr Ahmed
Assist. Prof. Dr. Amir Rafiq Awla
Assist. Prof. Dr. shaimaa najim safar
Assist. Prof. Dr. Sherzad Saeed
Assist. Prof. Dr. Amanj Ahmed
Dr. Nahro Zagros

Counselors (advisers):
Prof. Dr. Azad Naqshbandi
Prof. Dr. Salah Al-Haidari
Prof. Dr. Qais Kakl Tawfiq
Prof. Dr. Kamaran Hussein Salay
Prof. Dr. Yadgar Rasool Hamdamin
Assist. Prof. Dr. Sherzad Shafee (Barzani)
Assist. Prof. Dr. Sadeq Kareem Yahya

Proofreading
Assist. Prof. Dr. Abdulla bayram
Dr. Dler Sadiq Kanabi

Address: Kurdistan- Hawler- Soran- Delizian Camps
Email address: twejer@soran.edu.iq
Phone no.: 0662588727